

Latvijas Konverģences programma 2009-2012

Saturs

1.	Vispārējās ekonomiskās politikas vadlīnijas un mērķi _____	3
2.	Ekonomiskā situācija _____	4
	2.1. Pašreizējā ekonomiskā attīstība _____	4
	2.2. Makroekonomiskās attīstības scenārijs _____	4
	2.2.1. Reālais sektors _____	5
	2.2.2. Ārējais sektors _____	10
	2.3. Dalība Valūtas kursa mehānismā II _____	11
	2.4. Strukturālo reformu ietekme uz tautsaimniecību un valsts finansēm _____	12
3.	Vispārējās valdības budžeta balance un parāds _____	18
	3.1. Fiskālā politika un vispārējās valdības budžeta balance _____	18
	3.2. Vidēja termiņa mērķis un strukturālā balance _____	22
	3.3. Valsts parāds _____	26
	3.4. Progress pārmērīga budžeta deficīta novēršanā _____	28
4.	Jutīguma analīze un salīdzinājums ar iepriekšējo programmu _____	30
	4.1. Makroekonomiskā scenārija riski _____	30
	4.2. Jutīguma analīze _____	31
	4.3. Salīdzinājums ar 2008. gada Konverģences programmu _____	33
5.	Valsts finanšu kvalitāte _____	34
6.	Valsts finanšu ilgtspēja _____	41
7.	Valsts finanšu institucionālās iezīmes _____	45
	7.1. Vispārējs raksturojums _____	45
	7.2. Vidējā termiņa budžeta plānošana _____	46
	Pielikums _____	49

1. Vispārējās ekonomiskās politikas vadlīnijas un mērķi

Latvijas Konverģences programma balstās uz 2009. gada 1. decembrī Saeimā pieņemto likumu „Par valsts budžetu 2010. gadam” un Latvijas ekonomikas stabilizācijas un izaugsmes atjaunošanas programmu.

2009. gadā Latvijas tautsaimniecība saskārās ar ekonomisko krīzi, kuru veicināja gan strukturāli, gan cikliski, gan arī ārējās vides faktori. Pieņemot sarežģītus, bet stingrus politikas lēmumus, Latvijai ir izdevies radīt pamatu ekonomikas stabilizācijai un tai sekojošai izaugsmei. Gada laikā ir veikti bezprecedenta budžeta konsolidācijas pasākumi, veikts darbs pie strukturālajām reformām izglītībā, veselībā, valsts pārvaldē, sociālajā aizsardzībā, īstenota teritoriālā reforma. Ir nodrošināta finanšu sektora stabilitāte. Notiekošās tautsaimniecības strukturālās izmaiņas ir pamats konkurētspējas pieaugumam un valsts ilgtermiņa izaugsmes potenciāla nodrošināšanai.

Šobrīd tiek izstrādāts Latvijas Stratēģiskās attīstības plāns 2010. – 2013. gadam, kas paredz galvenās prioritātes un rīcības virzienus ekonomikas izaugsmes un sociālās drošības veicināšanai, kā arī publiskās pārvaldes efektivitātes uzlabošanai. Plāns definē vidēja termiņa rīcības virzienus trīs prioritāšu ietvaros: ekonomikas izaugsme, sociālā drošība un publiskās pārvaldes efektivitāte un pakalpojumi.

2010. gadā un vidējā termiņā tiks turpināta stingra stabilizācijas politika, un jau tuvākajā laikā Latvija atgriezīsies uz izaugsmes ceļa. Galvenie Latvijas ekonomiskās politikas uzdevumi un panākamie mērķi ir:

- stingra fiskālā politika, sabalansējot izdevumus ar ieņēmumu sniegtajām iespējām, 2012. gadā vispārējās valdības budžeta deficītu samazinot zem 3% no IKP;
- stingra un stabila monetārā politika, kas balstīta uz fiksētu nacionālās valūtas piesaisti un eiro ieviešanu vidējā termiņā;
- turpināt iesākto darbu pie strukturālo reformu īstenošanas veselības un izglītības nozarēs, valsts pārvaldē un sociālajā aizsardzībā;
- stiprināt finanšu sektora regulēšanu un uzraudzību, nodrošinot finanšu institūciju stabilitāti un uzticamību;
- aktivizēt ES strukturālo fondu apguvi un pilnveidot to plānošanu un vadību;
- uzlabot tautsaimniecības starptautisko konkurētspēju un veicināt ilgtspējīgas tautsaimniecības struktūras attīstību;
- nodrošināt valsts finanšu ilgtermiņa ilgtspēju.

Latvijas ekonomikas stabilizācijas un izaugsmes atjaunošanas politiku atbalsta ES, SVF, citu starptautisko finanšu institūciju un partnervalstu sniegtais vidēja termiņa aizdevums 7,5 miljardu eiro apmērā.

2. Ekonomiskā situācija

2.1. Pašreizējā ekonomiskā attīstība

Ļoti straujo ekonomisko attīstību pēc iestāšanās ES, ko lielā mērā noteica kreditēšanas pieaugumā balstītais iekšējā pieprasījuma kāpums, sākoties finanšu krīzei, nomainīja recesija. Sākotnēji korekcijas process bija pakāpenisks, bet jau 2008. gadā tas strauji paātrinājās, īpaši pēc globālās finanšu krīzes saasinājuma rudenī un tam sekojoša pasaules tirdzniecības šoka. Tādējādi Latvija vienlaikus piedzīvoja gan iekšējā, gan ārējā pieprasījuma būtisku kritumu. 2009. gadā Latvijas tautsaimniecība sasniedza ekonomiskās lejupslīdes tempu maksimumu – atbilstoši novērtējumam IKP samazinājās par 18% salīdzināmās cenās.

Ekonomikas kritums smagi ietekmēja darba tirgu – darba meklētāju īpatsvars 2009. gada beigās pārsniedza 20% no ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaita, būtiski samazinājās darba samaksa, īpaši sabiedriskajā sektorā. Darba tirgus un kreditēšanas nosacījumu dēļ kļuva mazāks iedzīvotāju rīcībā esošais ienākums. Valsts izdevumi tika būtiski ierobežoti, lai samazinātu budžeta deficītu, kas palielinājās krītošo nodokļu ieņēmumu dēļ. Mājsaimniecību un uzņēmēju konfidences līmenis bija izteikti negatīvs. Šie faktori noteica vēl arī izaugsmes spirāles otrās un trešās kārtas negatīvos efektus.

2009. gadā bija novērojams cenu līmeņa samazinājums. Cenu un algu kritums ir pirmais posms valsts konkurētspējas paaugstināšanai un ekonomikas struktūras izmaiņām, kas būtu vairāk vērsta uz ārējo pieprasījumu. Maksājumu bilances tekošais konts ir uzrādījis vienu no lielākajām korekcijām, kur deficītu ir nomainījis pārpalikums, kas ļāva samazināties Latvijas privātā sektora ārējam parādam.

Finanšu tirgus gada laikā bija pakļauts būtiskām svārstībām, tomēr jau gada otrajā pusē ir redzams kopējās stabilitātes un uzticības pieaugums, ko noteica gan valsts, gan banku atbildīga rīcība.

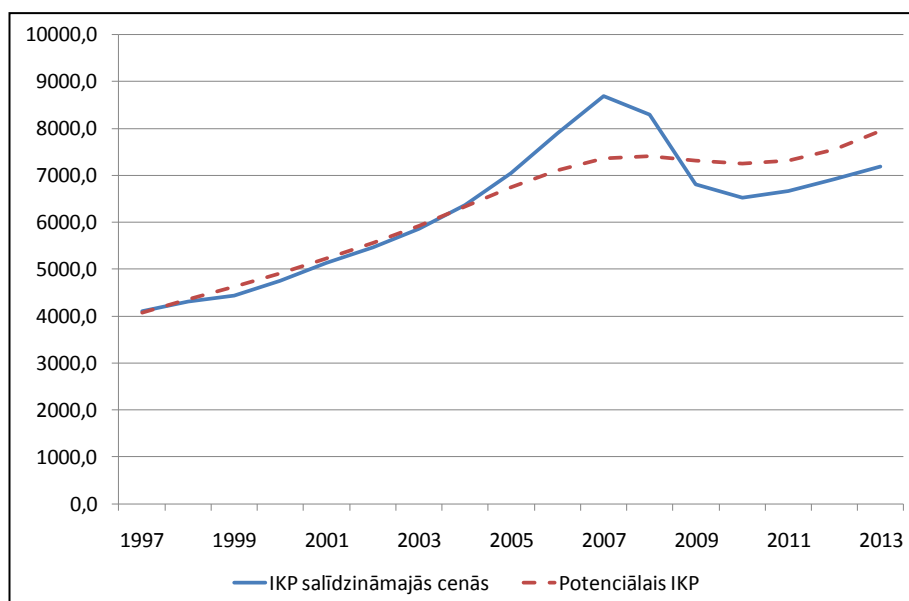
2.2. Makroekonomiskās attīstības scenārijs

Latvijas tautsaimniecība pēc straujas izaugsmes perioda šobrīd piedzīvo strukturālu un ciklisku korekciju. Iepriekšējos gados uzkrāto makroekonomisko nesabalansētību atrisināšanu pastiprina globālā finanšu un ekonomikas krīze, kā arī nepieciešamība ātri sabalansēt valsts finanses.

Makroekonomiskās attīstības scenārijs paredz, ka Latvijas tautsaimniecība atgriežas pie ilgtspējīgas izaugsmes, būtiski uzlabojot savu konkurētspējas pozīciju caur vienības darbaspēka izmaksu samazinājumu un valsts finanšu situācijas uzlabošanu, kas investoriem ļaus precīzāk novērtēt ieguldījumu pozitīvo atdevi un stabilitāti. Būtiskas ir arī valsts veiktās reformas izglītībā, medicīnā, valsts pārvaldē u.c., kas ir pamats gan nākotnes produktivitātes kāpumam, gan arī izdevumu ierobežošanas ilgtspējai.

2010. gadā vēl tiek gaidīts IKP samazinājums, ko noteiks gan notiekošā privātā sektora saistību sloga restrukturizācija, gan valsts sektora konsolidācija. Deflācija un darba izmaksu samazināšanās ir pamats ātrākai ārējās konkurētspējas palielināšanai.

Sākot ar 2011. gadu, scenārijs paredz IKP pieaugumu, kas programmas periodā tuvosies potenciālajam līmenim.

2.1. att. Potenciālā un faktiskā IKP dinamika Latvijā laika periodā no 1996. līdz 2010. gadam.

Ekonomiskās krīzes ietekmē Latvijas tautsaimniecības faktiskā izlaide atpaliek no tās potenciāla līmeņa, kā rezultātā šobrīd ir izveidojusies ievērojama negatīva izlaidu starpība. Daļa no izlaides apjoma zuduma ir strukturāla, arī potenciālā pieauguma līmenis vidējā termiņā būs zemāks nekā iepriekšējos gados.

2.1. tabula. Izaugsme un ar to saistītie faktori

	EKS Kods	2008	2008	2009	2010	2011	2012
		milj. latu	Pieaugums %				
1. IKP 2000. gada cenās	B1*g	8293,4	-4,6	-18,0	-4,0	2,0	3,8
2. IKP faktiskajās cenās	B1*g	16243,2	9,9	-19,7	-8,8	-0,3	4,2
IKP pēc izlietojuma 2000. gada cenās							
3. Privātais patēriņš	P3	5601,3	-11,0	-22,0	-11,0	0,5	3,1
4. Sabiedriskais patēriņš	P3	1224,0	1,5	-9,0	-10,3	-4,0	0,8
5. Kopējā pamatkapitālā veidošana	P51	2707,3	-13,2	-34,0	-12,0	3,0	7,0
6. Krājumu pārmaiņas un vērtslietu iegāde (% no IKP)	P52+P53		4,5	-1,7	0,8	1,3	1,2
7. Eksports	P6	3589,0	-1,3	-17,5	1,5	5,0	5,6
8. Imports	P7	4953,9	-13,6	-35,0	-9,7	2,6	5,2
Ieguldījums IKP izaugsmē							
9. Kopējais iekšzemes pieprasījums		-	-12,5	-27,3	-11,9	0,4	3,6
10. Krājumu pārmaiņas un vērtslietu iegāde	P52+P53	-	-0,6	-4,0	2,6	0,5	-0,1
11. Preču un pakalpojumu ārējā sektora bilance	B11	-	8,5	13,3	5,2	1,2	0,3

2.2.1. Reālais sektors

IKP salīdzināmās cenās 2009. gadā atbilstoši novērtējumam kritās par 18%, bet 2010. gadā vēl gaidāms samazinājums par 4 procentiem. 2010. gada negatīvo prognozi nosaka aizvien vājais iekšējā pieprasījuma novērtējums, kas izriet no nepieciešamajiem valdības konsolidācijas pasākumiem, banku sektora zaudējumu ietekmes uz finansējuma pieejamību reālajam sektoram, un mājsaimniecību pirk spējas samazināšanās to ienākumu krituma dēļ. Turklāt Latvijas relatīvās konkurētspējas uzlabojums, ko veicinās deflācija un darba izmaksu

kritums, lielāko atdevi dos vidējā termiņā. Sagaidāms, ka uzlabojumi ārējā vidē būs pakāpeniski, turklāt Latvija spēs tos pilnībā izmantot, tikai samazinoties investoru negatīvajām gaidām un atgūstot uzticību Latvijas realizētajai fiskālajai un monetārajai politikai.

IKP pēc izlietojuma

Privātais patēriņš, galvenokārt, ir atkarīgs no mājsaimniecību rīcībā esoša ienākuma un to redzējuma par nākotnes ienākumu līmeni. Programmas periodā tiek prognozēts darba samaksas un nodarbinātības samazinājums. Turklāt zems mājsaimniecību konfidences līmenis, palielina to tieksmi uzkrāt. Mājsaimniecību parādu slogs laikā, kad samazinās to ienākumi, arī ir būtisks šķērslis lielākam pieprasījumam un samazina to iespējas patēriņu finansēt ar jaunu aizņēmumu palīdzību. Tādējādi privātā patēriņa tempi būs zemāki par IKP attīstību, un tā apjoms stabilizēsies tikai 2011. gadā. Mājsaimniecību parādu restrukturizācijas process ir būtisks priekšnoteikums straujākam privātā patēriņa kāpumam nākotnē.

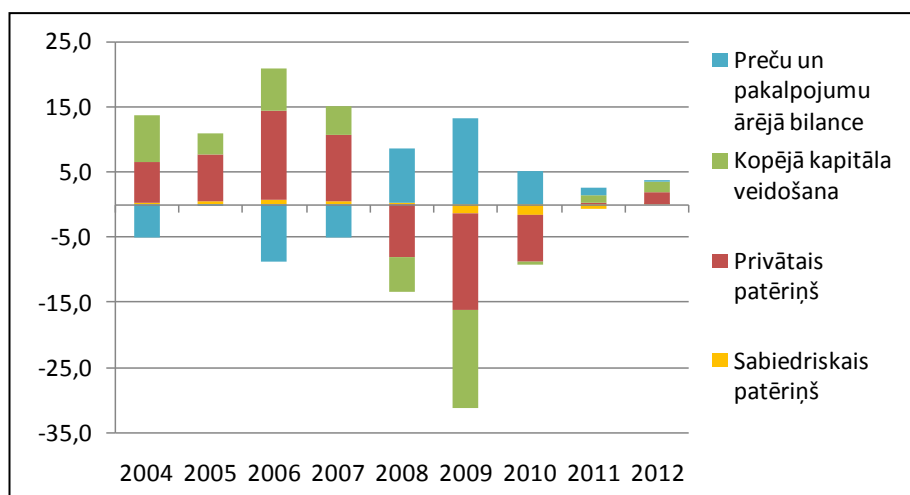
2.2. tabula. IKP izlietojums

(pieauguma tempi 2000. gada cenās, % pret iepriekšējo periodu)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	fakts		prognoze			
IKP	10,0	-4,6	-18,0	-4,0	2,0	3,8
Sabiedriskais patēriņš	3,7	1,5	-9,0	-10,3	-4,0	0,8
Privātais patēriņš	14,8	-11,0	-22,0	-11,0	0,5	3,1
Kopējā pamatkapitāla veidošana	7,5	-13,2	-34,0	-12,0	3,0	7,0
Preču un pakalpojumu eksports	10,0	-1,3	-17,5	1,5	5,0	5,6
Preču un pakalpojumu imports	14,7	-13,6	-35,0	-9,7	2,6	5,2

Sabiedriskā patēriņa kritums 2009. gadā bija mazāks par kopējo tautsaimniecības izlaides samazinājumu uz vispārējās valdības budžeta deficīta kāpuma rēķina. Tomēr nepieciešamie konsolidācijas pasākumi noteiks, ka sabiedriskā patēriņa apjoms samazināsies arī 2010. un 2011. gadā, stabilizējoties tikai vidējā termiņā.

Kopējā pamatkapitāla veidošanas apjomi parasti ļoti jūtīgi reaģē uz kopējām tautsaimniecības izmaiņām un investoru konfidenci, ko atspoguļo investīciju samazinājums 2009. gadā. Arī 2010. gadā kopējā pamatkapitāla veidošanas apjomi samazināsies par 12% salīdzināmās cenās, ko noteiks gan uzņēmēju ierobežotas iespējas piesaistīt būtiskus kredītlīdzekļus, gan ārvalstu investoru nogaidošā attieksme. Vidējā termiņā, savukārt, investīcijas kļūs par vienu no izaugsmes galvenajiem avotiem. Investīciju vidi darīs pievilcīgāku zemākas vienības darba spēka izmaksas, turklāt kapitālieguldījumus piesaistīs nozares un uzņēmumi ar augstāku efektivitāti un konkurētspēju, veidojot pamatu nākotnes izaugsmei. Vēl straujāku uzlabojumu varētu gaidīt, ja politiskās un ekonomiskās situācijas stabilizācija 2010. gada pirmajā pusē būs pietiekami skaidra, lai atspoguļotos kredītreitingu aģentūru redzējumā.

2.2. att. Iztiekojuma komponentu ietekme uz IKP, procentpunkti.

Globālās tirdzniecības kritums noteica eksporta apjomu kritumu 2009. gadā. Tomēr neraugoties uz būtisku pieprasījuma kritumu galvenajās Latvijas ārējās tirdzniecības partnervalstīs, eksporta apjomus ir izdevies stabilizēt, un tie ir sākuši pieaugt, atsevišķās valstīs palielinoties Latvijas tirgus daļai. Ražošanas izmaksu samazināšanās un Latvijas uzņēmumu aizvien lielāks uzsvars uz ārējā pieprasījuma apkalpošanu, kā arī ekonomikas pakāpeniska atkopšanās Latvijas galvenajās tirdzniecības partnervalstīs ļaus palielināt eksporta apjomus jau 2010. gadā, un vidējā termiņā tie augs straujāk nekā kopējais IKP. Importa apjomi savukārt turpinās samazināties arī 2010. gadā krītošā iekšējā pieprasījuma dēļ, ko daļēji kompensēs pieprasījums pēc investīcijām ekonomikas pārstrukturizēšanās procesā un eksportam nepieciešamo izejvielu un komponentu pieprasījuma kāpums.

IKP pa nozarēm

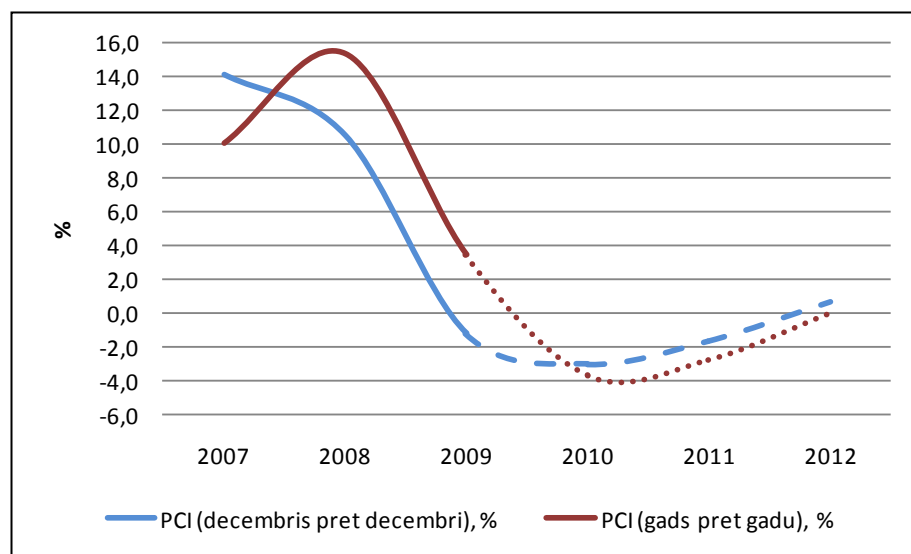
2009. gadā visās nozīmīgākajās tautsaimniecības nozarēs ir novērojams izlaides kritums, savukārt 2010. gadā dažās nozarēs būs vērojamas pirmās atkopšanās pazīmes. Rūpniecības nozares vājos pieauguma tempus tautsaimniecības izaugsmes gados noteica vienības ražošanas izmaksu straujš pieaugums, ko veicināja gan straujais darba samaksas pieaugums nodarbinātajiem, gan izejvielu, īpaši importēto, cenu pieaugums. 2009. gadā rūpniecības nozares kritumu izraisīja iekšējā pieprasījuma straujais samazinājums un globālās ekonomiskās krīzes radītais pieprasījuma samazinājums pasaulē. Vienības darbaspēka izmaksu un vispārējā cenu līmeņa samazināšanās rezultātā, sākot ar 2010. gadu, Latvijas konkurētspēja pakāpeniski sāks uzlaboties. Rūpniecības izaugsme vidējā periodā būs balstīta uz eksporta apjoma pieaugumu. Būvniecības un mazumtirdzniecības nozares iepriekšējos gados uzrādīja dinamiskus attīstības tempus, apkalpojot pieprasījumu, ko noteica kreditēšanas un nekustamo īpašumu burbuļa radīts iekšējā patēriņa pieaugums. Pēc 2008. gada šīs nozares ir piedzīvojušas lielāko kritumu, un pieaugums tajās varētu atsākties 2011. gadā. Mājsaimniecību krītošais ienākumu līmenis un kreditēšanas samazinājums šīm nozarēm neļaus sasniegt pirmskrīzes izlaides apjomus. Izmaksu samazināšanās būvniecībā savukārt var veicināt lielāku reālo investīciju apjomu. Transporta un sakaru nozarē 2009. gadā izlaides samazinājumu noteica iekšējo pārvadājumu apjomu kritums - lielākoties pasažieru pārvadājumos un kravu pārvadājumos ar autotransportu. Ostu un dzelzceļa pārvadājumi lielākoties ir tranzīta darījumi, kas 2009. gadā saglabājušies 2008. gada līmenī. Vidējā termiņā nozares pieaugums nedaudz pārsniegs IKP pieauguma tempus, un tas lielā mērā būs atkarīgs no politiski – ekonomiskās situācijas galvenajās tranzīta partnervalstīs – Krievijā un ES. Finanšu pakalpojumu nozares attīstību turpmākajos gados noteiks parādu restrukturizācijas gaita banku sektorā un tautsaimniecībā kopumā. Ārvalstu mātes bankas ir apstiprinājušas savu

aņņemšanos nodrošināt savu meitas banku ilgtermiņa darbību Latvijā un nodrošināt tam nepieciešamo kapitāla pieaugumu. Sabiedrisko pakalpojumu nozares ietekmēs budžeta konsolidācijas pasākumi līdz 2012. gadam, nosakot negatīvus izaugsmes tempus.

Inflācija

Patēriņa cenu izmaiņu tendences 2009. gadā norāda uz izteiktu deflācijas spiedienu tautsaimniecībā, pat neskatoties uz būtisku netiešo nodokļu likmju kāpumu gada sākumā, gadā kopumā cenas samazinājās par 1,2 procentiem. Straujāku deflācijas procesu sekmēja arī importa cenu lejupslīde, īpaši energoresursiem. Tomēr cenu līmeņa samazinājumu ekonomikā galvenokārt ir radījis tieši iekšējā pieprasījuma kritums.

Mājsaimniecību ienākumu samazināšanās un zemā konfidence būs noteicošais faktors, kas sekmēs tālāku deflācijas procesu 2010. un 2011. gadā. To atbalstīs arī ražotāju cenu kritums, ko nodrošinās darba izmaksu samazināšana un efektivitātes paaugstināšana ražošanas procesā, cīnoties par noietu iekšējā un ārējā tirgū.

2.3. att. Patēriņa cenu inflācija.

Kopumā līdz 2012. gadam cenu līmenis Latvijā samazināsies par 6-7%, kas uzlabos Latvijas uzņēmēju cenu konkurētspēju. Arī vidējā termiņā, atsākoties cenu kāpumam, tas tomēr būs zems, ko noteiks joprojām negatīvā izlaižu starpība un tikai pakāpenisks darba tirgus uzlabojums.

Inflācijas prognozes riski pamatā izriet no globālo cenu attīstības. Atjaunojoties pasaules pieprasījuma līmenim un aktivizējoties starptautiskajai tirdzniecībai, var tikt novērots resursu cenu pieaugums, kas tieši ietekmēs cenu izmaiņas Latvijas ekonomikā, bet mazākā mērā ietekmēs konkurētspēju, jo praktiski nemainīsies relatīvās cenas.

Darba tirgus

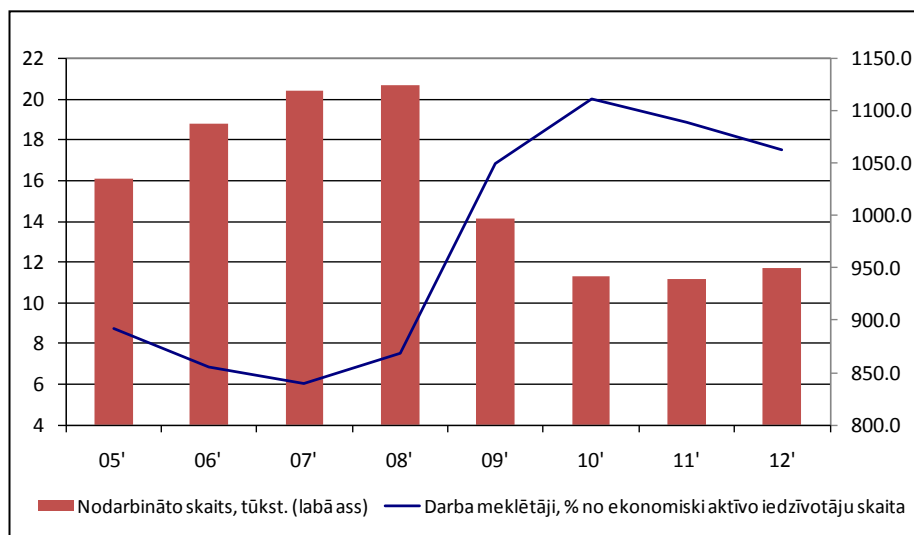
Latvijas iedzīvotāju skaits samazinās vidēji par 0,4 – 0,5% gadā un 2009. gada sākumā bija 2,26 miljoni. Galvenokārt samazināšanos nosaka negatīvā dabiskā kustība, tomēr liela nozīme ir arī negatīvajam migrācijas saldo. Darbspējas vecuma iedzīvotāju skaits samazinās vēl straujāk nekā kopējais iedzīvotāju skaits, ko pamatā nosaka lielais samazinājums vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem, kas saistīts ar zemo dzimstību 90-tajos gados.

2007. gada beigās Latvijas darba tirgus rādītāji sasniedza savus labākos rezultātus – darba meklētāju īpatsvars 5,4% un nodarbinātības līmenis 70,3 procenti. Šādu pozitīvu

attīstību noteica straujā ekonomiskā izaugsme un darba samaksas kāpums, kas veicināja iedzīvotāju iesaisti darba tirgū.

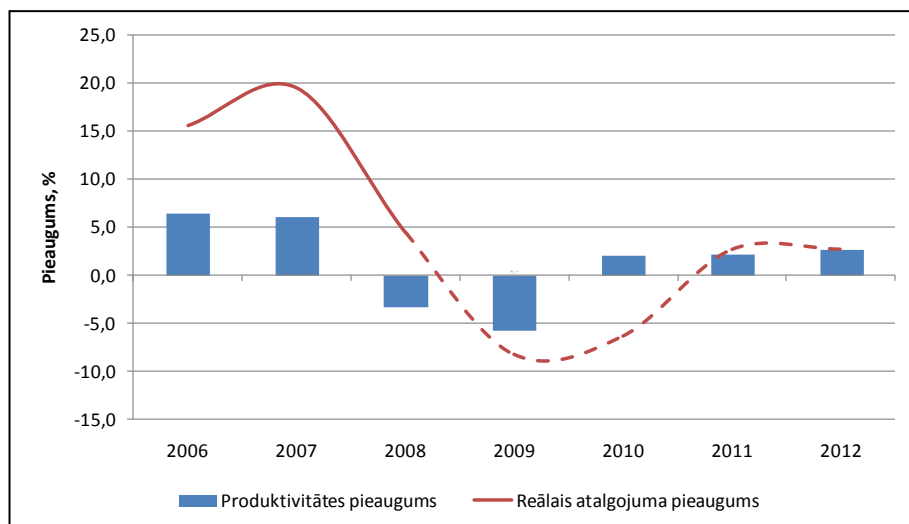
Ekonomiskās krīzes ietekmē darba tirgus rādītāji strauji pasliktinājās – būtiski palielinājās darba meklētāju īpatsvars, 2009. gada beigās pārsniedzot 20% (t.sk. reģistrētais bezdarbs 16%), kā arī, zaudējot cerības atrast darbu, kritās arī ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits. Ņemot vērā, ka darba tirgus rādītāji atpaliek no reālās ekonomikas izmaiņām, var prognozēt, ka tie sāks uzlaboties tikai 2010. gada beigās un vidējais nodarbināto skaits šajā laikā, salīdzinot ar 2008. gadu, samazināsies par 16 procentiem. Arī vidējā termiņā darba tirgus uzlabosies tikai pakāpeniski, ko noteiks tas, ka izaugsme pamatā balstīsies uz produktivitātes un ražošanas efektivitātes palielinājumu, turklāt tautsaimniecībā notiks ievērojamas strukturālas izmaiņas, kas saistītas arī ar darba spēka pārvietošanos starp nozarēm.

Vidējā termiņā darbaspējas vecuma iedzīvotāju skaita samazinājums nebūs šķērslis ekonomikas izaugsmei, jo būs liels potenciāls nodarbinātības kāpumam, samazinot bezdarbu un atjaunojot cilvēku līdzdalību darba tirgū.

2.4. att. Nodarbinātība un bezdarbs.

Saspringtā situācija Latvijas darba tirgū veicina iedzīvotāju vēlmi meklēt darbu ārzemēs, lai saglabātu savu ienākumu līmeni. Tā kā Latvijas iedzīvotāju migrācijas mērķa valstīs ekonomiskās aktivitātes atjaunošanās un līdz ar to arī pieprasījuma pieaugums pēc darbaspēka tiek prognozēts ātrāk nekā Latvijā, ir sagaidāms, ka darba meklējumos izbraukušo cilvēku skaits palielināsies. Īstermiņā šāda migrācija samazinās bezdarba rādītāju Latvijā, mazinot sociālo spriedzi. Kā negatīvais faktors būtu jāmin, iespējams, lēnāka un mazāka algu un cenu līmeņa korekcija, un līdz ar to arī lēnāka ārējās konkurētspējas atgūšana.

2.5. att. Produktivitāte un atalgojums.

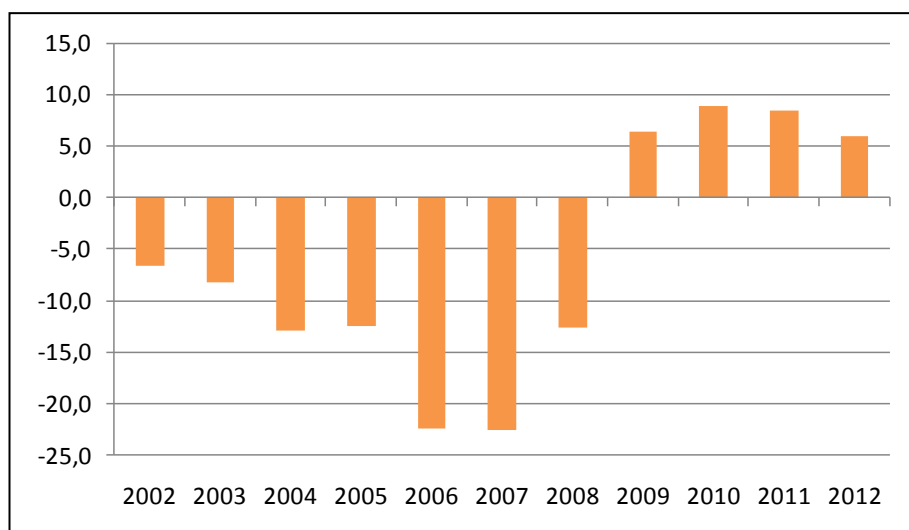
Straujais vidējās bruto darba algas pieaugums tautsaimniecībā no 2006. – 2008. gadam veicināja iekšējo nesabalansētību, reālajai darba samaksai pārsniedzot produktivitātes pieauguma tempus, kas tādējādi noteica arī Latvijas tautsaimniecības ārējās konkurētspējas samazināšanos. Sākot ar 2009. gadu, ir vērojama darba ražīguma rādītāju uzlabošanās, ko nosaka saspringtā darba tirgus situācija. Darba samaksas pieauguma tempi faktiskajās cenās līdz 2011. gadam saglabāsies negatīvi.

2.2.2. Ārējais sektors

Augstais maksājumu bilances tekošā konta deficīts Latvijā no 2004. līdz 2008. gadam liecināja gan par konverģences procesu, gan arī par tautsaimniecības atrašanos virs potenciālā izlaides līmeņa un ar to saistīto pārmērīgo iekšzemes pieprasījumu. Taču 2008. gada otrajā pusē starptautiskās finanšu krīzes ietekmē sākās kapitāla aizplūde, un strauji samazinājās pasaules ārējās tirdzniecības apjomi.

Iekšzemes pieprasījuma samazinājums Latvijā bija lielāks par globālā pieprasījuma kritumu, kā rezultātā importa apjomu lejupslīde ievērojami pārsniedza eksporta apjomu negatīvās izmaiņas. Ārējās tirdzniecības deficīts būtiski samazinājās, kas kopā ar pozitīvu ienākumu kontu (ārvalstu tiešo investīciju Latvijā zaudējumu dēļ), noteica maksājumu bilances tekošā konta pārpalikumu 2009. gadā.

Finanšu konts atspoguļoja kapitāla aizplūdi, privātajam sektoram samazinot savas ārvalstu saistības. Šo aizplūdi lielā mērā kompensēja valdības ārvalstu aizņēmumi, palielinot arī Latvijas Bankas rezerves aktīvus.

2.6. att. Tekošā konta deficīts, % no IKP.

Eksporta apjomi jau 2009. gada otrajā pusē uzrādīja pakāpenisku pieaugumu, kas ļauj prognozēt pozitīvu attīstību arī vidējā termiņā. Eksporta pieaugumu veicina ārējās vides uzlabošanās un valsts konkurētspējas uzlabošanās. Importa apjomi 2010. gadā vēl samazināsies vājā iekšzemes pieprasījuma dēļ, bet arī, atsākot pieaugumu, nākošajos gados tas nebūs tik straujš kā iepriekšējos periodos. Tādējādi 2010. – 2012. gadā ir gaidāms, ka preču un pakalpojumu bilance būs ar pārpalikumu.

Tekošā konta pārpalikuma dinamiku papildus ietekmēs ārvalstu tiešo investīciju zaudējumi, kas pakāpeniski samazināsies. Kārtējo pārvedumu pozīcijā būtiskas pārmaiņas nav gaidāmas.

2.3. Dalība Valūtas kursa mehānismā II

Latvijas monetārā un valūtas kursa politika vidējā termiņā lielā mērā ir saistīta ar monetārās integrācijas plāniem – eiro ieviešanu Latvijā. Kopš 2005. gada 2. maija Latvija ir VKM II dalībvalsts, vienpusēji uzņemoties nodrošināt +/-1% valūtas kursa koridoru ap centrālo paritātes kursu pret eiro (1 EUR = 0,702804 LVL). Dalības ilgums VKM II būs atkarīgs no Latvijas spējas sasniegt Māstrihtas kritērijos noteikto tautsaimniecības konverģences līmeni, un tā ilgs līdz eiro ieviešanas brīdim. Starptautiskā aizdevuma programmas ietvaros Latvija ir noteikusi mērķi sasniegt nepieciešamo tautsaimniecības konverģences līmeni, kas ļautu ieviest eiro Latvijā jau 2014. gadā. Atbalstot valdības realizēto tautsaimniecības stabilizācijas un ilgtspējas nodrošināšanas politiku, Latvijas Banka turpinās realizēt līdzšinējo fiksēta valūtas kursa politiku līdz eiro ieviešanai Latvijā.

Pievienojoties VKM II, Latvija 2005. gadā apstiprināja mērķi nodrošināt makroekonomisko stabilitāti, samazinot inflāciju un veicinot ārējās bilances ilgtspēju. Kā būtiskākās politikas šī mērķa sasniegšanai tika definētas stingra fiskālās politika, kā arī pasākumi iekšējā pieprasījuma ierobežošanai gan caur atbildīgas kreditēšanas veicināšanu, gan darba samaksas atbilstību inflācijas mērķiem. Ekonomikas konkurētspējas un elastības stiprināšanai savlaicīgi veikt strukturālās reformas.

Straujā finanšu un darba tirgus integrācija un nekustāmā īpašuma tirgus ekspansija laika periodā pēc pievienošanās VKM II veicināja īstermiņa nesabalansētības pieaugumu un neļāva sasniegt izvirzītos mērķus. Nominālā fiskālā pozīcija tika uzlabota, tomēr nepietiekami, ņemot

vērā straujo pozitīvās izlaižu starpības pieaugumu, kas veicināja ciklisku ieņēmumu kāpumu. Tādejādi globālās finanšu un ekonomikas krīzes ietekmē Latvijas tautsaimniecības negatīvā korekcija bija ļoti strauja.

Šobrīd Latvija īsteno tautsaimniecības stabilizācijas programmu, kura vērsta uz Latvijas konkurētspējas uzlabošanu, ilgtspējīgas ekonomikas izaugsmes nodrošināšanu un starptautisko investoru uzticības atjaunošanu. Lai sasniegtu Latvijas stratēģisko mērķi - eiro ieviešanu 2014. gadā un lai izpildītu rekomendācijas pārmērīgā budžeta deficīta procedūras ietvaros, Latvija īsteno fiskālo konsolidāciju, kas nodrošinās 2012. gadā budžeta deficīta samazināšanu zem 3,0% no IKP.

Lai efektīvi un bez satricinājumiem finanšu sektoram īstenotu monetāro politiku, Latvijas Banka veic monetārās politikas īstenošanas instrumentu pielāgošanu atbilstoši Eiropas Centrālās Bankas praksei. Latvijas Banka jau šobrīd izmanto tādas pašas netiešos, uz brīvā tirgus principiem balstītos monetārās politikas instrumentus kā ECB, un nākotnē, pievienojoties EMS, būs jāpārskata tikai atsevišķo instrumentu nozīmīgums monetārās politikas īstenošanā un procedūru elementi.

Globālā ekonomikas krīze un joprojām vāji un viegli ievainojamie pasaules finanšu tirgi 2009. gadā turpināja ietekmēt Latvijas ekonomiku. Straujas ekonomikas lejupslīdes un inflācijas samazināšanās apstākļos Latvijas Banka 2009. gada pirmajā pusē turpināja mīkstināt monetāro politiku, divos soļos samazinot refinansēšanas likmi no 6,0% līdz 4,0 procentiem. Aizdevumu iespējas uz nakti likme, kā arī rezervju norma netika mainīta, bet divos soļos tika pazemināta noguldījumu iespējas likme no 3,0% līdz 1,0%.

Samazinoties naudas pieprasījumam, kopumā Latvijas banku sistēmā 2009. gadā bija likviditātes pārpalikums. Bankas daudz lielākā mērā izmantoja noguldījumu iespēju centrālajā bankā, nekā pieprasīja latu likviditāti no centrālās bankas. Spekulācijas par budžeta konsolidāciju un politiski-ekonomisko stabilitāti atsevišķos periodos radīja spiedienu uz valūtas kursu, un Latvijas Banka valūtas tirgū veica pasīvās intervences pārkat latus – kopumā 2009. gadā Latvijas Banka bija neto nopirkusi latus 30,4 milj. eiro apjomā. Straujais nenoteiktības pieaugums par ekonomiskajām perspektīvām izraisīja naudas tirgus procentu likmju ievērojamu kāpumu. Taču, valdībai īstenojot apjomīgu budžeta konsolidāciju, kas pilnībā noraidīja bažas par starptautiskā atbalsta turpinājumu, spriedze valūtas un naudas tirgos ir mazinājusies. Stabilitātes atjaunošanās sekmēja nozīmīgu naudas tirgus procentu likmju kritumu, kas 2010. gada sākumā pietuvojās jau pirmskrīzes līmenim

2.4. Strukturālo reformu ietekme uz tautsaimniecību un valsts finansēm

Strukturālas reformas, kas ir apskatītas Latvijas nacionālajā Lisabonas programmā, ir saistītas ar Latvijas Nacionālo attīstības plānu. Reformu ieviešanas ietekme ir ņemta vērā, sagatavojot Konverģences programmu. To īstenošana paaugstinās tautsaimniecības izaugsmes potenciālu un sniegs ieguldījumu galveno attīstības mērķu sasniegšanā. Reformām ir arī pozitīvs efekts uz valsts finanšu ilgtspēju.

Ņemot vērā pašreizējās ekonomiskās attīstības tendences, Latvijā valdība par galveno uzdevumu ir noteikusi sekmēt pēc iespējas ātrāku ekonomikas atkopšanos, vienlaikus nodrošinot apstākļus ilgtspējīgai izaugsmei vidējā termiņā. Šajā sakarā mērķtiecīga strukturālo reformu turpināšana ir īpaši svarīga. Latvijas nacionālā Lisabonas programma izvirza šādas prioritātes strukturālo reformu jomās:

- makroekonomiskās stabilitātes nodrošināšana;

- zināšanu un inovāciju stimulēšana;
- investīcijām un darbam labvēlīgas un piesaistošas vides veidošana;
- nodarbinātības veicināšana;
- izglītības un prasmju uzlabošana.

Makroekonomiskās stabilitātes nodrošināšanai, kas ir nepieciešams nosacījums izaugsmei un darbavietu radīšanai, Latvijas valdība par galvenajiem uzdevumiem ir izvirzījusi stingras fiskālās politikas īstenošanu, budžeta izlietojuma efektivitātes uzlabošana, darba samaksas atbilstības makroekonomiskai stabilitātei un izaugsmei veicināšanu, Latvijas pievienošanās eirozonai, valsts finanšu ilgtspējas nodrošināšanu.

Šo uzdevumu sasniegšanai Latvija ir īstenojusi budžeta konsolidācijas pasākumus ar mērķi samazināt budžeta deficītu un nodrošināt publisko finanšu ilgtspēju. Notiek strukturālās reformas izglītības un veselības nozarēs, valsts pārvaldē, kur viens no svarīgākajiem uzdevumiem bija vienotas darba samaksas sistēmas izveide valsts pārvaldē strādājošiem, kā arī veikti citi reformu pasākumi.

2009. gadā tika turpinātas reformas veselības, izglītības un publiskās pārvaldes jomā, kuru mērķis ir uzlabot valsts finanšu ilgtspēju.

Veselības aprūpes jomā 2009. gadā uzsāktās reformas mērķis ir nodrošināt veselības aprūpes sistēmas darbību ierobežota finansējuma apstākļos, optimizēt pārvaldes iestāžu funkcijas, pilnveidot veselības aprūpes sistēmas vadību, kā arī optimizēt finanšu resursu administrēšanas mehānismus.

2009. gadā ir panākta straujāka stacionāro pakalpojumu koncentrēšana, nodalot diennakts neatliekamās medicīniskās palīdzības sniegšanu no aprūpes pakalpojuma sniegšanas, vienlaicīgi pārorientējot stacionāros pakalpojumus uz ambulatoro aprūpi un mājas aprūpi, tādējādi panākot racionālāku un izmaksu efektīvāku pieejamo resursu izvietojumu un noslogojumu.

Kopumā ir samazināts stacionāro veselības aprūpes sniedzēju skaits. Sākot ar 2009. gada 1. septembri, līdz 2010. gada 2. janvārim tika samazināts ārstniecības iestāžu, kas sniedz stacionāro veselības aprūpi, skaits no 59 slimnīcām uz 42 slimnīcām. Ar minētajiem grozījumiem noteikts, ka diennakts neatliekamo medicīnisko palīdzību sniedz 22 slimnīcas, pacientu aprūpes pakalpojumus – 7 slimnīcas, savukārt 13 slimnīcas nodrošina specializēto palīdzību. Ar 2009. gada 1. oktobri līgumus par stacionāro veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanu neslēdz ar 16 ārstniecības iestādēm, ar 2010. gada 1. janvāri arī ar Rīgas pašvaldības SIA „Rīgas 1. slimnīca”. 2009. gada 1. septembrī šajās iestādēs esošo gultu skaits bija 1862, tādējādi īsā laika posmā ir panākts ievērojams stacionāro akūto gultu skaita samazinājums. Savukārt ar 2009. gada 1. septembri 1129 gultas ir pārprofilētas par aprūpes gultām, vai tiek izmantotas dienas stacionāra pakalpojumu nodrošināšanai vai maksas pakalpojumu sniegšanai. Slimnīcu pārprofilēšana aprūpes pakalpojumu sniegšanai ir īpaši aktuāla, jo Latvijā pieaug vecu ļaužu īpatsvars, tādējādi samazinās pieprasījums pēc akūtajiem pakalpojumiem, bet pieaug pieprasījums pēc aprūpes pakalpojumiem. Lai nodrošinātu veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību, realizējot ārstniecības iestāžu pārprofilēšanu, izveidoti 24 stundu neatliekamās palīdzības traumpunkti aprūpes slimnīcās.

Tiek veicināta veselības aprūpes pakalpojumu sniegšana ambulatorajās ārstniecības iestādēs, kas, salīdzinot ar stacionārajiem veselības aprūpes pakalpojumiem, izmaksā lētāk. Atsevišķi medicīniskās rehabilitācijas pakalpojumi, onkoloģijas pakalpojumi tiek sniegti ambulatori nevis stacionāri. Strauji attīstīta mājas aprūpe, pieaugot mājās aprūpēto pacientu

skaitam (no 252 aprūpētiem pacientiem 2009 .gada janvārī līdz 1364 – oktobrī), līdz ar to ietekmējot hospitalizēto pacientu skaita un vidējā ārstēšanās ilguma rādītāju samazināšanos. Uzsākta atlas procedūras un līgumu slēgšanas procedūras ar stacionārajām ārstniecības iestādēm par valsts apmaksājamiem veselības aprūpes pakalpojumiem pilnveidošana, iekļaujot atsevišķas kvantitatīvās un kvalitātes prasības – slimnīcām, kuras sniedz neatliekamo medicīnisko palīdzību jānodrošina ne mazāk kā 7000 pacientu hospitalizācija, kuri saņem valsts apmaksājamus veselības aprūpes pakalpojumus, jānodrošina dzemdību palīdzību vismaz 400 dzemdību gadījumos.

Stacionāro veselības aprūpes pakalpojumu koncentrēšanā būtiska nozīme bija Neatliekamās medicīniskās palīdzības (NMP) dienesta izveidei. Nodalot diennakts neatliekamās medicīniskās palīdzības sniegšanu no aprūpes pakalpojumu sniegšanas, tiek panākta valsts budžeta līdzekļu efektīvāka izlietošana, jo aprūpes slimnīcās nepieciešams mazāks to speciālistu skaits, kas dežūrē visu diennakti, kā arī medicīnisko tehnoloģiju pielietojums. Turpinot pārņemt no pašvaldību institūcijām pirmsslimnīcas NMP funkciju, NMP dienests no 2009. gada 1. septembra nodrošināja jau aptuveni 70% no visiem NMP izsaukumiem Latvijā. Līdz 2010. gada 1. jūlijam plānots nodrošināt, ka NMP dienests sniedz neatliekamo medicīnisko palīdzību visā valsts teritorijā. NMP sniedzēju apvienošanās ļauj ieviest vienotus principus un standartus neatliekamās medicīniskās palīdzības darbā visā Latvijā, ieviest vienotu personāla apmācības un kvalitātes sistēmu, labāk plānot materiāltehnisko nodrošinājumu un cilvēkresursu attīstību, kā arī kopumā veiksmīgāk attīstīt un modernizēt NMP dienesta darbu.

Lai uzlabotu un padarītu pieejamākus primārās veselības aprūpes (PVA) pakalpojumus, ir papildināta un precizēta PVA ārstu darbības novērtēšanas kvalitātes rādītāju sistēma, nosakot pacientu aptveres rādītājus pieaugušiem pacientiem, bērniem, 2. tipa cukura diabēta pacientiem, bronhiālās astmas pacientiem, primārās hipertensijas pacientiem, tādējādi lielāku uzsvārumu liekot uz PVA ārstu darba kvalitātes finansiālo novērtējumu. Paplašināta PVA komanda, piesaistot ģimenes ārsta praksei otru māsu, tādējādi rodot iespēju samazināt gaidīšanas laiku ģimenes ārsta pakalpojumu saņemšanai. Ģimenes ārsta praksē strādājošā „otrā” māsa pamatā nodrošinās ar hroniskām slimībām slimojošo pacientu aprūpi – izglītojot pacientu un viņu piederīgos veselības veicināšanas un veselības aprūpes jautājumos, aprūpējot pacientu ģimenes ārsta praksē un pacienta dzīvesvietā, sekojot un nodrošinot profilaktisko apskāšu programmas izpildi, sadarbībā ar ģimenes ārstu sastādot un īstenojot vakcinācijas kalendāru, u.c. Paredzēts paralēli ģimenes ārstu prakšu tīklam veidot pediatru prakses, tādējādi palielinot pediatra veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību.

2010. gadā plānots nodrošināt pacientu stacionēšanu neatliekamās medicīniskās palīdzības sniegšanai 22 slimnīcās, vienlaicīgi veicinot slimnīcu apvienību veidošanos, daudzprofilu slimnīcām veidojot apvienības ar reģionālajām daudzprofilu slimnīcām. Plānots pabeigt NMP dienesta veidošanu.

Pārējām slimnīcām nepieciešams pārorientēt savu darbību un nodrošināt aprūpes pakalpojumu sniegšanu, kas ir īpaši aktuāli, pieaugot vecu laužu īpatsvaram, kā arī attīstīt izmaksu efektīvākus veselības aprūpes pakalpojumus – ambulatoros, t.sk. dienas stacionāros veiktos pakalpojumus, kā arī mājas veselības aprūpes pakalpojumus. Plānots palielināt slimnīcu darbību ambulatorajā sektorā.

Stacionāro ārstniecības iestāžu konsolidāciju un skaita samazināšanu ir nepieciešams veikt arī turpmāk, tomēr tas nebūtu darāms ļoti strauji. Pirms vēl lielākas ārstniecības iestāžu konsolidācijas jāvērtē, vai slimnīcu nodrošinājums ar cilvēkresursiem un tehnoloģijām ir pietiekams pacientu plūsmas pārņemšanai no citām slimnīcām, lai nepieļautu *tā sauktā pudeles kakla efekta* izveidošanos, kad slimnīca nevar efektīvi aprūpēt lielu pacientu skaitu

(trūkst darbinieku, veidojas rindas uz izmeklējumiem) un tā rezultātā rodas negatīvas sekas, piemēram pieaug ārstēšanas laiks.

Veselības aprūpes jomā īstenoto strukturālo reformu ietekmē budžeta izdevumi ir samazināti par 0,6% no IKP 2009. gadā un vēl papildus par 0,2% no IKP 2010. gadā.

2009. gadā tika uzsāktas nozīmīgas reformas **izglītības jomā** ar mērķi uzlabot izglītības kvalitāti un optimizēt esošo resursu (tai skaitā finanšu) izlietošanu. Sagatavojot reformas, tika ņemta vērā esošā ekonomiskā situācija un pēdējo gadu negatīvās demogrāfiskās tendences Latvijā.

Vispārējā izglītībā no 2009. gada 1. septembra Latvijā tiek ieviests jauns finansēšanas princips „nauda seko skolēnam”, atbilstoši kuram tika sadalītas valsts budžeta mērķdotācijas pašvaldībām pedagogu darba samaksai. „Nauda seko skolēnam” mērķis ir veicināt izglītības kvalitāti un konkurētspēju, nodrošināt efektīvu izglītībai piešķirtā finansējuma izlietojumu, kā arī nodrošināt vienlīdzīgu un caurskatāmu finanšu līdzekļu sadali uz katru skolēnu. Minētā finansēšanas modeļa ieviešana un tā plānotā attīstība nākotnē paredz būtiskus ieguvumus skolēniem, pašvaldībām un izglītības kvalitātei un sistēmai kopumā.

Jaunā finansēšanas modeļa ieguvumi skolēniem:

- skolas būs motivētas nodrošināt kvalitatīvu izglītības piedāvājumu, lai piesaistītu pēc iespējas vairāk skolēnu;

- skolas būs ieinteresētas piedāvāt dažādas, skolēnu interesēm atbilstošas izglītības programmas (vispārējās un/vai profesionālās), un skolēniem būs iespēja izvēlēties atbilstīgāko no tām;

- iespēja iegūt kvalitatīvu izglītību konkurētspējīgās vidusskolās, kas radīsies, koncentrējot vidējās izglītības piedāvājumu.

Ieguvumi pašvaldībām:

- iespēja pašiem maksimāli efektīvi izmatot finansējumu izglītībai, novirzot to attiecīgajā teritorijā visbūtiskāko izglītības jautājumu risināšanai;

- iespēja novada robežās, kā arī starp novadiem plānot skolu tīkla optimālu attīstību piešķirtā finansējuma ietvaros;

- iespēja nodrošināt caurskatāmu finansējuma sadali, tādējādi mazinot līdzekļu nelietderīgu izmantošanu.

Ar jaunā finansēšanas principa ieviešanu tiek radīti priekšnoteikumi optimālai pamata un vidējās izglītības organizācijai Latvijā: izglītībai piešķirtais finansējums tiek izlietots maksimāli efektīvi, dodot iespēju pašvaldībām nodrošināt kvalitatīvu un konkurētspējīgu skolu attīstību.

Plānots, ka 2012. gadā vidēji uz 12 skolēniem apmaksās vienu pedagogisko likmi. 2008. gadā uz vienu skolotāju vidēji bija seši, 2009. gadā – astoņi bērni. 2009./2010. mācību gadā Ministru kabinets ir noteicis, ka normētā skolēnu un bērnu no piecu gadu vecuma skaita attiecība pret vienu pedagoga mēneša darba algas likmi novados ir 8 : 1 un republikas pilsētās – 10,2 : 1.

Reformu rezultātā paredzēts samazināt pedagogisko likmju skaitu pašvaldību vispārējās izglītības iestādēs no 38309 līdz 25022 likmēm un pašvaldību vispārējās izglītības iestāžu skaitu no 982 līdz 873 iestādēm.

Vidējais mērķdotācijas apmērs uz vienu skolēnu ir vidēji 463 lati. Turpinot skolu tīkla optimizāciju un darbu pie finansēšanas principa pilnveidošanas, ar 2010. gada 1.janvāri mērķdotācijas apmērs palielināts vidēji līdz 650 latiem gadā.

Profesionālās izglītības jomā 2009. gada 15. decembrī Ministru kabinetā tika atbalstīts profesionālās izglītības iestāžu tīkla optimizācijas plāns 2010. – 2015. gadam (turpmāk – plāns). Profesionālās izglītības iestāžu optimizācijas mērķis ir sakārtot profesionālās izglītības iestāžu tīklu, nodrošināt efektīvu resursu izlietojumu un paplašināt profesionālās izglītības pieejamību reģionos atbilstoši plānotajai demogrāfiskajai situācijai un reģionu vajadzībām. Plāns paredz renovēt un aprīkot ar mūsdienīgām iekārtām 33 profesionālās izglītības skolas, kā arī nodrošināt dienesta viesnīcu renovāciju. Savukārt 14 no 33 profesionālās izglītības iestādēm paredzēts pārveidot par mūsdienīgiem kompetenču centriem, kuros tiks nodrošināta kompleksa materiāli tehniskā bāze, kas sniegs iespējas audzēkņiem iegūt profesionālo kvalifikāciju attiecīgās nozares visās pamatprofesijās. Optimizējot profesionālās izglītības iestādes, tiks samazināts profesionālās izglītības iestāžu skaits no 67 līdz 58 iestādēm un pedagoģisko likmju skaitu valsts profesionālās izglītības iestādēs no 5260 līdz 3671 likmēm.

Profesionālo izglītības iestāžu renovācijai un modernizācijai paredzēts izmantot Eiropas Reģionālās attīstības fonda finansējumu un Klimata pārmaiņu finanšu instrumenta finansējumu. Profesionālās izglītības skolu tīkla optimizācijas procesā tika reorganizētas vai slēgtas 9 skolas, neefektīvās un nepiepildītās skolas pievienojot skolām ar piemērotām telpām un pietiekami materiāli tehnisko bāzi. Profesionālās izglītības iestādes, kuru piepildījums būs mazāks par 50%, ir paredzēts piedāvāt pašvaldībām, lai tās izvērtētu iespēju veidot integrētas izglītības iestādes, tādējādi izmantojot telpas visefektīvākajā veidā.

Augstākās izglītības optimizācijas ietvaros trīs koledžas tika integrētas augstskolās. Viena augstskolas filiāle tika slēgta. Reformas rezultātā tika saglabāts budžeta vietu skaits, samazinot studiju vietas izmaksas un administratīvās izmaksas. Tajā skaitā 2009. gada līmenī tika saglabātas 60-70% budžeta studiju vietas tādās tautsaimniecībai nozīmīgākajās nozarēs kā inženierzinātnēs, dabaszinātnēs, informācijas tehnoloģijās un medicīnā. Lai paplašinātu augstākās izglītības iegūšanas iespējas, tajā skaitā cilvēkiem no sociāli mazāk aizsargātām grupām, tika mainīta no valsts budžeta līdzekļiem piešķiramo stipendiju piešķiršanas sistēma, kā galveno papildu kritēriju sekmīgiem studentiem izvirzot sociālos apstākļus.

2009. gada 1. decembrī Saeimā tika pieņemts **Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likums**. Vienlaicīgi tika pieņemti arī grozījumi speciālajos likumos, no kuriem tika izslēgtas visas normas, kas iepriekš regulēja atlīdzības noteikšanu. Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma mērķis ir atlīdzības sistēmas sakārtošana. Ar šī likuma palīdzību atlīdzības sistēma ir padarīta caurskatāmāka, apvienojot vienā likumā regulējumu, kas attiecas uz valsts darbā strādājošo darba samaksu un sociālām garantijām. Likums nosaka vienotus kritērijus atalgojuma, piemaksu un prēmiju izmaksāšanai, kā arī paredz vienotus kritērijus sociālo garantiju – pabalstu, kompensāciju noteikšanai.

Likuma pārejas noteikumos paredzētas speciālas normas izdevumu atlīdzībai ierobežošanai 2010.-2011. gadam, tai skaitā turpinot 2009. gadā noteiktos ierobežojumus par prēmiju neizmaksāšanu, materiālās stimulēšanas neveikšanu, atvaļinājuma pabalsta neizmaksāšanu.

Papildus atalgojumu izmaiņām, 2009. gadā ir samazināts valsts centrālajā aparātā nodarbināto skaits par 20%, kā arī līdz 2009. gada beigām ir samazināts aģentūru skaits no 79 uz 25. Ir veikta atbalsta funkciju (grāmatvedība, informāciju tehnoloģiju uzturēšana, publiskās attiecības, personāla vadība) centralizācija ministriju centrālajos aparātos, atsevišķu funkciju deleģēšana nevalstiskajam sektoram un centrālās valdības iestāžu nodošana pašvaldībām.

Arī **nodarbinātības veicināšanas jomā** 2009. gadā ir notikušas pārmaiņas. Ekonomiskās krīzes rezultātā ir strauji pieaudzis bezdarbnieku skaits, tāpēc valdība ir uzsākusi īstenot virkni pasākumu, lai mazinātu bezdarba riskus un sekas.

2009. gadā Labklājības ministrijai tika piešķirti papildus ESF līdzekļi, lai uzsāktu sociālekonomiskās krīzes seku mazināšanas nodarbinātības pasākumus (darba tirgū tika piedāvāti jauni nodarbinātības pasākumi, daļa no tiem tiks uzsākta 2010. gadā). 2009. gada septembrī, kad būtiski palielinājās personu, kas vairs nesaņem bezdarbnieka pabalstu, skaits (vidēji 45% no kopējā bezdarbnieku skaita), tika uzsākta darba praktizēšana pašvaldībās ar 100 latu stipendiju darba iemaņu uzturēšanai. Kopējais plānotais finansējums aktivitātei 2009.-2010. gadam plānots 24 milj. latu, tajā skaitā 2009. gadam – 8 milj. latu. Pasākumā ir plānots iesaistīt 42 000 personas.

Izveidoti jauni preventīvi bezdarba samazināšanas pasākumi, izmantojot apmācību kupona sistēmu: apmācības programmas personām ar samazinātu darba laiku (piedāvā no 2009. gada septembra), apmācības programmas pieaugušo iesaistei mūžizglītībā un profesionālās augstākās izglītības iegūšana (no 2010. gada).

Apmācības programmās personām ar samazinātu darba laiku var piedalīties nodarbinātie, kas ir saņēmuši darba devēja rakstisku apliecinājumu par darba laika saīsināšanu sakarā ar darba apjoma samazināšanos ekonomiskās krīzes faktoru ietekmes dēļ. Šīs aktivitātes ietvaros personām piedāvā iesaistīties profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides programmās, kas var ilgt līdz 6 mēnešiem. Kopējais finansējums aktivitātei 2009.-2013. gadam plānots 9,9 milj. latu un plānots atbalstīt 11 000 bezdarba riskam pakļautās personas.

Apmācības programmās pieaugušo iesaistei mūžizglītībā ir plānots iesaistīt personas, kas sasniegušas 25 gadu vecumu, atrodas darba tiesiskajās attiecībās un ir saņēmuši karjeras konsultanta atzinumu, kas apliecina nepieciešamību iesaistīties izglītības programmas apguvē, lai celtu konkurētspēju darba tirgū. Kopējais finansējums aktivitātei 2010.-2013. gadam paredzēts 5,4 milj. latu un plānots atbalstīt 25 000 bezdarba riskam pakļautās personas. Pasākumu plānots uzsākt 2010. gada pirmajā ceturksnī.

2010. gadā uzsāks īstenot pasākumu „Profesionālās augstākās izglītības iegūšana ar kuponu sistēmu”, kur maksimālā kupona summa būs 1000 latu (maksimālā daļība pasākumā ir līdz 18 mēnešiem). Uz izglītības kuponiem var pretendēt personas, kas vismaz gadu pirms iesaistīšanas pasākumā pārtraukuši uzsāktās 1. vai 2. līmeņa profesionālo augstākās izglītības apguvi. Pasākumam varēs pieteikties 2009./2010. akadēmiskā gada 2. semestra mācībām. 2010. gadā plānots iesaistīt 350 bezdarbniekus ar augstāko vai nepabeigtu augstāko izglītību, bet 2011. gadā – 550.

2010. gadā plānots piedāvāt jaunu aktivitāti jauniešiem – darba prakse pie darba devēja ESF projekta „Kompleksi atbalsta pasākumi” ietvaros. Jauniešiem no 18 līdz 24 gadiem piedāvās iegūt pirmās darba iemaņas (darba prakses ilgums no 6 līdz 12 mēnešiem).

2010. gadā ir paredzēta izejas stratēģijas īstenošana attiecībā uz tiem bezdarbniekiem, kuri beigs daļību pagaidu krīzes pasākumos, īpaši darba praktizēšanu pašvaldībās. Pēc darba praktizēšanas, kas ilgst 6 mēnešus, pabeigšanas personas iesaistīs citos aktīvajos pasākumos, īpaši apmācībās ar stipendiju. Finansiāli ietilpīgākais pasākums bezdarbnieku atbalstam 2010. gadā būs darba praktizēšana ar stipendiju, sasniedzot aptuveni 44% no visa aktīvajiem pasākumiem plānotā finansējuma.

3. Vispārējās valdības budžeta bilance un parāds

3.1. Fiskālā politika un vispārējās valdības budžeta bilance

2010. gada valsts budžets Saeimā tika pieņemts 2009. gada 1. decembrī. Lai nodrošinātu valsts budžeta atbilstību ekonomikas attīstības kritumam un ievērotu Latvijas valdības vienošanos ar starptautiskajiem partneriem, sagatavojot 2010. gada valsts budžetu, tika pieņemti lēmumi par ievērojamiem fiskālās konsolidācijas pasākumiem.

2010. gada budžeta konsolidācija kopumā tika veikta 507,5 milj. latu apmērā, t.i., budžeta bilance tika uzlabota par 4,3% no IKP. Fiskālās konsolidācijas ietvaros budžeta ieņēmumi tika palielināti par 262,9 milj. latu, tajā skaitā:

- iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumi – 154,0 milj. latu;
- nekustamā īpašuma nodokļa ieņēmumi – 30,2 milj. latu;
- akcīzes nodokļa ieņēmumi – 12,1 milj. latu;
- vieglo automobiļu un motociklu nodokļa ieņēmumi – 0,1 milj. latu;
- sociālās apdrošināšanas iemaksas – 36,7 milj. latu;
- ieņēmumi no transportlīdzekļu ikgadējā nodevas – 18,9 milj. latu;
- ieņēmumi no maksājumiem par valsts kapitāla izmantošanu (dividendēm) – 11,0 milj. latu.

Savukārt izdevumi tika samazināti par 244,6 milj. latu, tajā skaitā:

- valsts budžeta izdevumi – 200,3 milj. latu;
- pašvaldību budžeta izdevumi – 44,2 milj. latu.

Kopumā 2010. gadā tiek plānots, ka vispārējās valdības budžeta finansiālais deficīts nepārsniegs 8,5% no IKP. Savukārt vidējā termiņā, virzoties uz mērķi – eiro ieviešanu, vispārējās valdības budžeta bilanci plānots samazināt 2011. gadā līdz 6,0% no IKP un 2012. gadā – līdz 2,9% no IKP.

Centrālās valdības budžets

Lai sagatavotu 2010. gada centrālās valdības budžeta projektu, tika veikta centrālās valdības realizēto funkciju izvērtēšana. Ministrijas kopumā definēja vairāk kā 1000 darbības funkciju un apakšfunkciju. Funkciju izvērtēšanā tika iesaistīti valdības sociālie partneri, koalīcijas partiju pārstāvji, kā arī sabiedrībai bija iespējams piedalīties šajā procesā. Veicot funkciju izvērtēšanu, Ministru kabinets pieņēma lēmumu, ka šādiem izdevumiem netiks piemērots samazinājums:

- iemaksas Eiropas Kopienas un NATO budžetā;
- finansējums, kas paredzēts ārvalstu finanšu palīdzības apguvei;
- pedagogu darba samaksai.

Savukārt minimāls izdevumu samazinājums (3-5% apmērā) tika paredzēts:

- izdevumiem veselības aprūpei, paredzot, ka šie izdevumi ir plānojami 3,4% apmērā no IKP;

- izdevumiem iekšlietu nozarei.

Pārējām funkcijām tika piemērots izdevumu samazinājums aptuveni 20% apmērā.

Sociālās apdrošināšanas budžets

2009. gadā tika veiktas būtiskas izmaiņas normatīvajos aktos sociālās apdrošināšanas jomā, kas attiecīgi ietekmē sociālās apdrošināšanas budžeta izdevumus 2010. un turpmākajos gados.

Atbilstoši likumam „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam”:

- Veiktas izmaiņas maternitātes un paternitātes pabalstu aprēķināšanā un noteikti šādi ierobežojumi pabalstu apmēros:
 - par bērniem, kas dzimuši pēc 2010. gada 2. novembra, maternitātes un paternitātes pabalstus plānots aprēķināt 80% apmērā no apdrošinātās personas vidējās apdrošināšanas iemaksu algas;
 - par bērniem, kas dzimuši pēc 2010. gada 2. novembra, maternitātes un paternitātes pabalstiem plānots noteikt pabalsta apmēra ierobežojumus, t.i., ja piešķirtā pabalsta apmērs vienā kalendārā dienā pārsniegs 11,51 latu – par vienu kalendāra dienu izmaksās 11,51 latu un 50% no piešķirtā pabalsta summas, kas vienā kalendāra dienā pārsniedz 11,51 latu.

Saistībā ar minētajām izmaiņām izdevumu samazinājums 2010. gadā sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā plānots 2,4 milj. latu apmērā (t.sk. maternitātes pabalstiem 2,3 milj. latu un paternitātes pabalstiem 0,1 milj. latu), 2011. gadā 14,7 milj. latu apmērā (t.sk. maternitātes pabalstiem 13,8 milj. latu un paternitātes pabalstiem 0,9 milj. latu).

- No 2010. gada 1. janvāra noteikti šādi bezdarbnieka pabalsta un slimības pabalsta apmēra ierobežojumi – ja piešķirtā pabalsta apmērs vienā kalendārā dienā pārsniegs 11,51 latu – par vienu kalendāra dienu izmaksās 11,51 latu un 50 procentus no piešķirtā pabalsta summas, kas vienā kalendāra dienā pārsniedz 11,51 latu.

Saistībā ar šīm izmaiņām izdevumu samazinājums 2010. gadā sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā plānots 18,0 milj. latu apmērā (t.sk. bezdarbnieka pabalstiem 4,0 milj. latu un slimības pabalstiem 14,0 milj. latu), 2011. gadā 17,9 milj. latu apmērā (t.sk. bezdarbnieka pabalstiem 3,9 milj. latu un slimības pabalstiem 14,0 milj. latu).

- Sociāli apdrošinātajai personai, kura atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai bērna kopšanas dēļ negūst ienākumus kā pašnodarbinātais, par laika periodā pēc 2010. gada 2. novembra dzimuša bērna kopšanu piešķirtajam vecāku pabalstam plānots noteikt apmēra ierobežojumus, t.i., ja piešķirtā pabalsta apmērs vienā kalendārā dienā pārsniegs 11,51 latu – par vienu kalendāra dienu izmaksās 11,51 latu un 50% no piešķirtā pabalsta summas, kas vienā kalendāra dienā pārsniedz 11,51 latu.

Saistībā ar ierobežojuma noteikšanu vecāku pabalsta apmēram izdevumu samazinājums plānots sākot ar 2011. gadu 3,7 milj. latu apmērā, jo grozījumu norma par apmēra ierobežojumu stāsies spēkā ar 2010. gada 3. novembri, kad par jaundzimušo vecāks saņems vēl maternitātes pabalstu aptuveni divus mēnešus.

- Laika periodā no 2009. gada 1. jūlija līdz 2010. gada 2. maijam personai, kura bērna kopšanas laikā ir obligāti sociāli apdrošinātā persona (darba ņēmējs vai pašnodarbinātais) atbilstoši likumam „Par valsts sociālo apdrošināšanu”, vecāku pabalstu izmaksā 50% apmērā no piešķirtā pabalsta apmēra.

Minētās likumdošanas normas rezultātā izdevumu samazinājums 2010. gadā sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā plānots 1,4 milj. latu apmērā.

Atbilstoši likumam „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”, sākot ar 2010. gada 2. maiju, vecāku pabalstu nepiešķirs personai, kura bērna kopšanas laikā ir nodarbināta un gūst ienākumus kā darba ņēmējs vai pašnodarbinātais.

Saistībā ar vecāku pabalstu neizmaksāšanu strādājošām personām izdevumu samazinājums 2010. gadā sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā plānots 8,6 milj. latu apmērā. Savukārt 2011. gadā izdevumu samazinājums sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā plānots 44,3 milj. latu apmērā.

Atbilstoši grozījumiem likumā „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” no 2009. gada 1. novembra noteiktie vecuma un izdienas pensiju apmēra samazinājumi par 10% un strādājošiem pensionāriem par 70% netiek attiecināti uz vecuma un izdienas pensiju saņēmējiem, kuriem noteikta invaliditāte.

Lai nodrošinātu noteikto ierobežojumu atcelšanu vecuma un izdienas pensiju saņēmējiem, kuriem noteikta invaliditāte, 2010. gadā izdevumi sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā plānoti 8,0 milj. latu apmērā.

Satversmes tiesas lēmuma par pensijām izpilde

2009. gadā, veicot budžeta grozījumus, tika pieņemts lēmums, no 2009. gada 1. jūlija valsts vecuma pensijas un izdienas pensijas izmaksāt 90 procentu apmērā no piešķirtās pensijas apmēra, savukārt vecuma pensiju un izdienas pensiju saņēmējam, kurš ir obligāti sociāli apdrošinātā persona (darba ņēmējs vai pašnodarbinātais) atbilstoši likumam „Par valsts sociālo apdrošināšanu”, izmaksāt 30 procentu apmērā no piešķirtās pensijas apmēra.

Satversmes tiesā tika apstrīdēta šo normu atbilstība Satversmei un atbilstoši Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembrī pieņemtajam spriedumam lietā Nr.2009-43-01 „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” 2. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam un 3. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam” tika noteikts, ka saskaņā ar likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” 2. panta pirmo daļu un 3. panta pirmo daļu noteiktie ieturējumi no pensijām ir jāizbeidz ne vēlāk kā līdz 2010. gada 1. martam un Saeimai ne vēlāk kā līdz 2010. gada 1. martam ir jānosaka kārtība, kādā atlīdzināmi ieturējumi, kas veikti, pamatojoties uz likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” 2. panta pirmo daļu un 3. panta pirmo daļu.

Satversmes tiesas sprieduma īstenošana tiks uzsākta ar 2010. gada 1. februāri, nodrošinot vecuma un izdienas pensiju izmaksu pilnā apmērā, t.i. tiek atcelti vecuma un izdienas pensijas apmēra samazinājumi par 10% un strādājošiem pensionāriem par 70%. Ieturējumi no pensijām, kas izdarīti laika posmā no 2009. gada jūlija līdz 2010. gada janvārim (ieskaitot), tiks atmaksāti pensiju saņēmējiem 2010. gada aprīlī. Atbilstoši Labklājības ministrijas aprēķiniem 2010. gadā izdevumu palielinājums plānots 184,6 milj. latu apmērā, tai skaitā vecuma un izdienas pensiju izmaksāšanai pilnā apmērā no 2010. gada 1. februāra 110,9 milj. latu un ieturētās pensijas daļas atmaksāšanai 73,7 milj. latu.

Sprieduma īstenošanai paredzētie līdzekļi ir ņemti vērā Konverģences programmā, atspoguļojot vispārējās valdības izdevumus.

Pašvaldību budžets

Iepriekšējos gadus pašvaldību budžetu finansiālais deficīts nepārsniedza 1,3% no IKP, tomēr 2009. gadā tiek prognozēts, ka pašvaldību budžeta deficīts varētu sasniegt 1,5% no IKP.

Latvijā pašvaldības savus budžetus izstrādā, apstiprina un izpilda patstāvīgi, un valsts pārvaldes institūcijas nedrīkst iejaukties pašvaldību budžetu izstrādāšanā un izpildē, ja tas nav paredzēts attiecīgajos normatīvajos aktos. Lai ierobežotu pašvaldību budžetu tēriņus, sākot no 2010. gada, pašvaldību amatpersonu un darbinieku atlīdzības sistēma ir iekļauta kopējā valsts un pašvaldību atlīdzības sistēmā. Vienotais „Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likums” tika pieņemts Saeimā 2009. gada 1. decembrī.

Sociālās drošības tīkls

Bezdarba kāpums, darba samaksas kritums, mājsaimniecību parādu restrukturizācijas process palielina trūcīgo personu skaitu. Ievērojamais budžeta izdevumu samazinājums ietekmē valsts un pašvaldību pakalpojumu pieejamību izglītības un veselības jomās. Tas it īpaši skar iedzīvotājus ar zemiem ienākumiem un tos, kuri dzīvo attālāk no skolām un veselības iestādēm. Lai nodrošinātu iedzīvotāju pamatvajadzības – adekvātus ienākumus, mājokli, veselības pakalpojumus un izglītošanās iespējas, tika izstrādāta sociālās drošības tīkla stratēģija. Stratēģija koordinē valsts un pašvaldību rīcību, lai sasniegtu šādus uzdevumus:

- nodrošināt garantēto minimālo ienākumu trūcīgajām personām, vienlaikus paaugstinot tā apmēru un izmaksāt dzīvokļa pabalstu;
- nodrošināt transporta pakalpojumus izglītības sistēmā, kā arī pirmsskolas izglītības pieejamību;
- nodrošināt veselības aprūpes pamata pakalpojumu un pamata medikamentu pieejamību trūcīgajām personām;
- nodrošināt darba prakses vietas pašvaldībās, šādi veicinot nodarbinātību.

Stratēģijas darbības laiks ir no 2009. gada 1. oktobra līdz 2011. gada 31. decembrim. Kopējais stratēģijas ieviešanai nepieciešamais finansējums (valsts un pašvaldību budžetā) 2009. gadā bija paredzēts 0,14% no IKP, bet 2010. un 2011. gadā 0,6% no IKP apmērā.

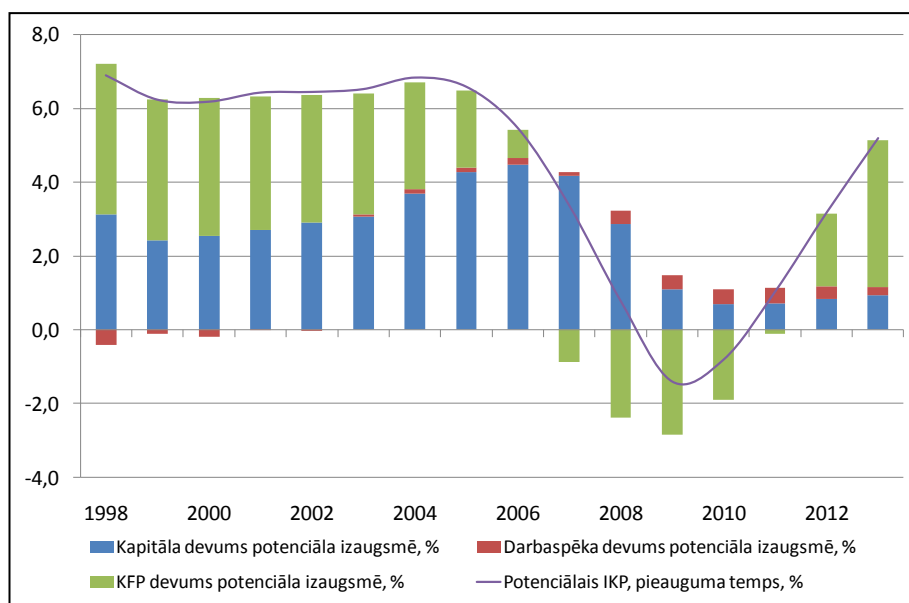
3.1. tabula. Vispārējās valdības budžeta attīstība

	EKS kods	2008 milj. latu	2008	2009	2010	2011	2012
		% no IKP					
Neto aizdevumi (EDP B.9) pa apakšsektoriem							
1. Vispārējā valdība	S.13	-672,2	-4,1	-10,0	-8,5	-6,0	-2,9
2. Centrālā valdība	S.1311	-722,0	-4,4	-6,2	-4,8	-2,7	-1,4
3. Pavalsts valdība	S.1312						
4. Vietējā valdība	S.1313	-203,5	-1,3	-1,5	-1,3	-1,0	-0,5
5. Sociālās nodrošināšanas fondi	S.1314	253,4	1,6	-2,3	-2,4	-2,3	-1,1
Vispārējā valdība (S.13)							
6. Kopējie ieņēmumi	TR	5635,9	34,7	33,8	36,2	38,6	39,4
7. Kopējie izdevumi	TE	6308,8	38,8	43,8	44,7	44,6	42,4
8. Budžeta bilance	EDP B.9	-672,2	-4,1	-10,0	-8,5	-6,0	-2,9
9. Procentu izdevumi	EDP D.41	124,8	0,8	1,3	2,4	3,3	3,2
10. Primārā bilance		-547,4	-3,4	-8,7	-6,1	-2,7	0,3
11. Vienreizējie un citi pagaidu pasākumi							

Ieņēmumu sadaļas							
12. Nodokļi kopā (12=12a+12b)		3323,4	20,5	17,9	19,0	19,7	19,7
12a. Ražošanas un importa nodokļi	D.2	1749,7	10,8	10,6	11,0		
12b. Ienākuma un mantas kārtējie nodokļi	D.5	1571,1	9,7	7,2	8,0		
12c. Kapitāla nodokļi	D.91	2,6	0,0	0,0	0,0		
13. Sociālās iemaksas	D.61	1399,8	8,6	9,0	9,4		
14. Īpašuma ienākumi	D.4	167,2	1,0	1,6	1,2		
15. Pārējie ieņēmumi		745,5	4,6	5,4	6,6		
16. Kopējie ieņēmumi	TR	5635,9	34,7	33,8	36,2	38,6	39,4
Nodokļu slogs (D.2+D.5+D.61+D.91 – D.995)		4773,8	29,4	27,1	28,7	28,6	28,0
Izdevumu sadaļas							
17. Atlīdzība nodarbinātajiem un starppatēriņš	D.1+P.2	3049,9	18,8	18,6	18,3	18,4	18,2
17a. Atlīdzība nodarbinātajiem	D.1	1946,6	12,0	11,9	11,7	11,7	11,7
17b. Starppatēriņš	P.2	1103,3	6,8	6,8	6,6	6,7	6,5
18. Sociālie maksājumi (18=18a+18b)		1395,1	8,6	12,3	13,5	12,9	12,0
18a. Sociālie pārvedumi piegādāti caur tirgus ražotājiem	D.6311, D.63121, D.63131	85,4	0,5	0,9	1,1	1,1	1,1
18b. Sociālie pārvedumi, kas nav sociālie pārvedumi natūrā	D.62	1309,6	8,1	11,3	12,4	11,8	10,9
19.=9. Procentu izdevumi	EDP D.41	124,8	0,8	1,3	2,4	3,3	3,2
20. Subsīdijas	D.3	149,2	0,9	1,1	1,1	1,0	1,0
21. Bruto kopējā pamatkapitāla veidošana	P.51	781,7	4,8	4,6	4,6	4,6	4,6
22. Pārējie izdevumi		808,1	5,0	5,9	4,8	4,3	3,4
23.=7. Kopējie izdevumi	TE	6308,8	38,8	43,8	44,7	44,6	42,4
Valdības patēriņš	P.3	3204,3	19,7				

3.2. Vidēja termiņa mērķis un strukturālā bilance

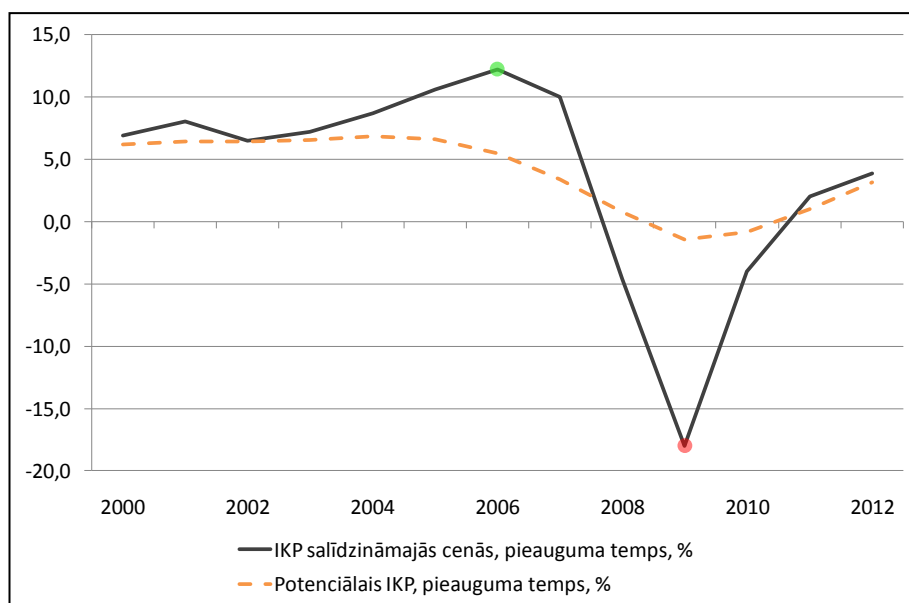
Tautsaimniecībai ilgtermiņā ir tendence pieaugt, bet pieaugums parasti nav vienmērīgs, un izaugsmes periodi mijas ar kritumiem. Tomēr vidēji pieauguma tempi mēdz variēt ap tautsaimniecības ilgtermiņa izaugsmes trendu, tas ir līmeni, kas atbilst pilnam ražošanas faktoru izlietojumam. Potenciālais IKP ir rādītājs, kurš norāda uz tautsaimniecības izlaides apjomu nodarbinātības un citu resursu optimālas izlietošanas gadījumā. Tā ir matemātiska projekcija tam, cik lielu IKP rādītāju tautsaimniecība ir spējīga sasniegt augstas resursu izlietojuma efektivitātes gadījumā.

3.1. att. Faktoru devums potenciālā IKP izaugsme.

Latvijas potenciālā IKP pieauguma temps vēsturiski ir bijis salīdzinoši augsts – ap 6% gadā, ko noteica liels akumulētā kapitāla daudzums tautsaimniecībā un pieaugošā kopējā faktoru produktivitāte (turpmāk tekstā – KFP). Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gadā, potenciālā IKP pieauguma tempi sāka samazināties, kam par iemeslu kļuva sarūkošais KFP pieaugums un saspringtāka situācija darba tirgū migrācijas efektu dēļ. Savukārt 2008. gadā globālās ekonomikas krīzes, ciklisko un strukturālo komponentu dēļ potenciālā IKP izaugsme strauji samazinājās. To ietekmēja gan tautsaimniecības zems izlaidis līmenis, gan, kas īpaši svarīgi, – zems bruto pamatkapitāla formēšanas līmenis un nodarbinātības līmeņa kritums tautsaimniecībā. Iepriekšminēto apstākļu dēļ potenciālā IKP izaugsme 2009. un 2010. gadā ir kļuvusi negatīva – attiecīgi -1,4% un -0,8% apmērā. Vidējā termiņā, atbilstoši 2. nodaļā aprakstītajam makroekonomiskās attīstības scenārijam, ir sagaidāms pakāpenisks potenciālās izlaidis pieaugums, ko noteiks veikto strukturālo reformu pieaugošā KFP un investīciju vides uzlabošanās ietekmē pieaugošais gan iekšzemes, gan ārvalstu investīciju apjoms.

Potenciālais IKP kā rādītājs īpaši svarīgs ir valsts tautsaimniecības vidējā termiņa rezultātu prognozēšanā un politikas novērtēšanā. Tas attiecas gan uz IKP izaugsmi vidējā termiņā, gan inflācijas spiedienu, gan arī budžeta sabalansētību. Starpību starp faktisko IKP un tā ilgtermiņa trendu jeb potenciālo IKP sauc par izlaižu starpību, kas norāda uz tautsaimniecības ciklisko pozīciju, inflācijas spiediena virzienu un nepieciešamo politikas īstenošanu.

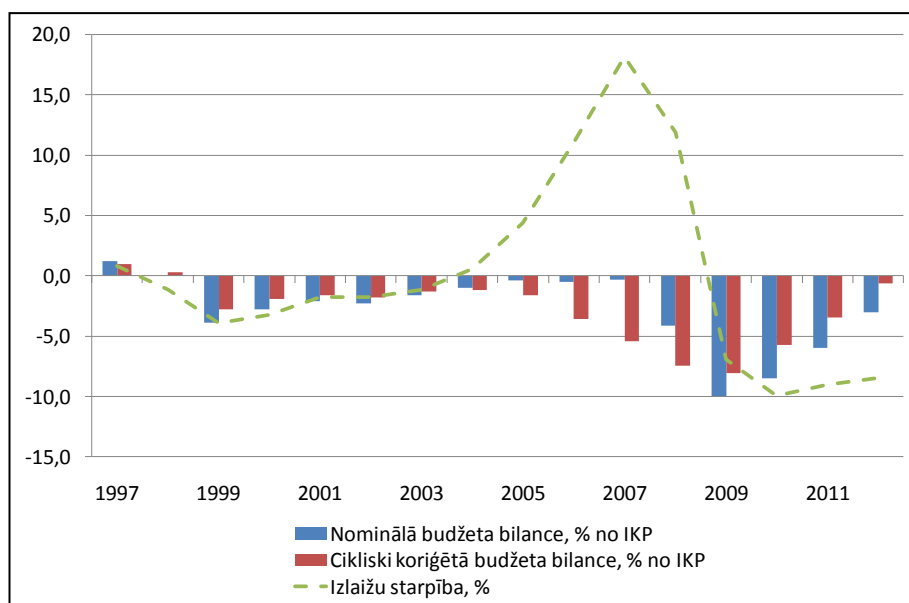

3.2. att. Potenciālā un faktiskā IKP pieauguma tempi, %.

Faktisko budžeta deficītu ietekmē dažādi tautsaimniecības cikliskās attīstības faktori, kas var nodrošināt augstākus nodokļu ieņēmumus labas ekonomiskās attīstības apstākļos, bet sliktos apstākļos var straujāk samazināt budžeta ieņēmumus un palielināt izdevumus. Ekonomikas cikliskajai attīstībai atbilstoša fiskālā politika nodrošina stingrāku budžeta disciplīnu straujas ekonomiskās izaugsmes periodos, bet ir atbalstoša zemākas izaugsmes periodos.

Budžeta vidēja un ilgtermiņa mērķi tiek izteikti strukturālā griezumā, lai samazinātu cikliskās pozīcijas un vienreizēju vai īstermiņa fiskālo pasākumu ietekmi uz tiem. Tas ir nepieciešams, jo tautsaimniecības attīstības cikliskais raksturs, balstoties uz faktiskajiem datiem, dažkārt neļauj pietiekami kvalitatīvi novērtēt valsts finanšu stāvokli un to virzību. Nominālās budžeta bilances izmaiņas var rasties ne tikai strukturālu un noturīgu pārmaiņu, bet arī īslaicīgu ekonomikas svārstību vai kādu vienreizēju fiskālo pasākumu dēļ.

Laika periodā no 2004. līdz 2008. gadam Latvijā bija novērojama ievērojama pozitīva izlaidu starpība savu maksimumu sasniedzot 2007. gadā. Sākot ar 2008. gadu, uzkrātā pozitīvā izlaidu starpība sāka strauji dilt un pārvērtās negatīvā izlaidu starpībā. Pēc šī brīža makroekonomiskās attīstības scenārija tiek prognozēts, ka lielākā negatīvā izlaidu starpība – ap 9,9% no IKP tiks sasniegta 2010. gadā. Ir paredzams, ka programmas periodā negatīvā izlaidu starpība saglabāsies, kas radīs deflācijas spiedienu iekšējā tirgū.

3.3. att. Izlaižu starpības un cikliski koriģētās budžeta bilances salīdzinājums ar nominālo budžeta bilanci.

Stabilitātes un izaugsmes pakts aicina dalībvalstis īstenot atbildīgu un saskaņotu ekonomisko politiku, nosakot ierobežojumus to vispārējās valdības fiskālajai pozīcijai. Vidēja termiņa budžeta mērķis tiek definēts cikliski koriģētā veidā. Tas ņem vērā nepieciešamo drošības intervālu no budžeta deficīta 3% no IKP un valsts parāda 60% no IKP robežas, kā arī gaidāmo budžeta izdevumu kāpumu sabiedrības novecošanās ietekmē, un valsts vajadzības pēc investīcijām. Eiro zonas un VKM II dalībvalstis, t.sk. arī Latvija, ir vienojušās par papildu ierobežojumu – vidēja termiņa cikliski koriģētais strukturālais vispārējās valdības budžeta mērķis nedrīkst pārsniegt 1% no IKP deficīta robežu.

Gaidāmais novecošanas izmaksu pieaugums un valsts parāda apjoms Latvijā ir zemāki nekā vidēji ES. Ekonomiskā krīze ir jūtami palielinājusi gan faktisko, gan strukturālo budžeta deficītu, turklāt ir likusi arī būtiski pārvērtēt iepriekšējo gadu strukturālo pozīciju. Tādējādi vidēja termiņa konsolidācija tiek sākota no salīdzinoši augsta sākumpunkta. Vidēja termiņa mērķim ir jābūt pietiekami ambiciozām, lai izpildītu stabilitātes un ilgtspējīgas attīstības nosacījumus, kā arī reāli sasniedzamam. Latvijas vidēja termiņa mērķis ir samazināt cikliski koriģēto strukturālo vispārējās valdības budžeta deficītu līdz 1% no IKP.

3.2. tabula. Cikliskā attīstība

% no IKP	EKS Kods	2008	2009	2010	2011	2012
1. IKP pieaugums salīdzināmās cenās	B1g	-4,6	-18,0	-4,0	2,0	3,8
2. Faktiskā budžeta bilance	B9	-4,1	-10,0	-8,5	-6,0	-2,9
3. Procentu izdevumi	D41	0,8	1,3	2,4	3,3	3,2
4. Vienreizēji un citi īslaicīgi pasākumi						
5. Potenciālā IKP pieaugums		0,8	-1,4	-0,8	1,0	3,2
ieguldījums:						
- nodarbinātības		0,4	0,4	0,4	0,4	0,3
- kapitāla		2,9	1,1	0,7	0,7	0,8
- kopējās ražošanas faktoru produktivitātes		-2,4	-2,9	-1,9	-0,1	2,0
6. Starpība starp potenciālo un faktisko IKP procentos no potenciālā IKP		11,9	-6,9	-9,9	-9,0	-8,5
7. Budžeta bilances cikliskā komponente		3,3	-1,9	-2,8	-2,5	-2,4
8. Cikliski koriģētā bilance (2-7)		-7,4	-8,1	-5,7	-3,5	-0,5

% no IKP	EKS Kods	2008	2009	2010	2011	2012
9. Cikliski koriģētā primārā bilance (8+3)		-6,6	-6,8	-3,3	-0,2	2,7
10. Strukturālā bilance (8-4)		-7,4	-8,1	-5,7	-3,5	-0,5

Negatīvo izlaižu starpību dēļ kopš 2009. gada cikliskā korekcija notiek uzlabojot nominālo budžeta bilanci mazinot deficītu. Laika periodā no 2009. līdz 2012. gada cikliskās korekcijas komponente būs intervālā no -1,9% līdz -2,8 procentiem. Savukārt cikliski koriģētās primārās budžeta bilances uzlabošanas noteiks ar katru gadu pieaugošie procentu maksājumi, kuri galvenokārt būs atkarīgi no starptautisko aizdevumu izmantošanas intensitātes. Pēc šī brīža makroekonomiskās attīstības scenārija 2012. gadā Latvija sasniegs izvīrīto mērķi – cikliski koriģētā strukturālā bilance tiek prognozēta -0,5% apjomā no IKP.

3.3. Valsts parāds

Vispārējās valdības parāds 2008. gada beigās bija 3181 milj. latu jeb 19,5% no IKP. Vispārējās valdības parāda līmeni galvenokārt ietekmē centrālās valdības parāds, kas 2008. gadā bija 2645 milj. latu, veidojot 83,2% no vispārējās valdības parāda.

Centrālās valdības parāda vadības mērķis ir nodrošināt valsts budžeta izpildes finansēšanai un centrālās valdības parāda saistību pārfinansēšanai nepieciešamos finanšu resursus ar iespējami zemākām izmaksām, vienlaicīgi ierobežojot finanšu riskus un ņemot vērā Latvijas valsts kapitāla tirgus un visas finanšu sistēmas attīstību, kas vērsta uz pievienošanas eirozonai vidējā termiņā. Centrālās valdības parāda portfeļa un aizņēmumu vadības mērķus, pamatprincipus un uzdevumus parāda vadības ietvaros vidējā termiņā nosaka Latvijas valsts parāda vadības stratēģija, kas paredz centrālās valdības parāda portfeļa struktūras optimālu rādītāju ievērošanu attiecībā uz parāda valūtu kompozīciju, dzēšanas profilu, procentu likmju vidējo svērtu fiksēto periodu un fiksētās procentu likmes optimālo īpatsvaru parāda portfelī.

Aizņemšanās apjomu un valsts (centrālās valdības) parāda līmeni vidējā termiņā ietekmē kopējās finansēšanas nepieciešamības apjoms, kuru veido valsts budžeta izpildes nodrošināšanai un valsts parāda saistību pārfinansēšanai nepieciešamo resursu apjoms attiecīgajā periodā.

Ņemot vērā to, ka globālās finanšu krīzes ietekmē ir būtiski samazinājusies kredītresursu pieejamība un tautsaimniecības lejupslīdes apstākļos ir ievērojami kritušie ieņēmumi valsts budžetā, 2008. gada beigās Latvija vērsās pie starptautiskajiem aizdevējiem. 2008. gada noslēgumā Eiropas Komisija, Starptautiskais Valūtas fonds, Pasaules Banka, Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības banka un vairākas Eiropas Savienības dalībvalstis vienojās par finansiālā atbalsta piešķiršanu Latvijai 7,5 miljardu eiro apmērā, pamatojoties uz Latvijas ekonomikas stabilizācijas un izaugsmes atjaunošanas programmu. Piešķirtais finansējums būs pieejams līdz 2011. gadam, lai stabilizētu Latvijas finanšu sistēmu, novērstu tālāku ekonomiskās situācijas pasliktināšanos, pārstrukturizētu Latvijas tautsaimniecību, paaugstinot tās konkurētspēju, kā arī mazinātu ekonomikas attīstību bremsējošo risku iedarbību. Starptautiskā finansiālā atbalsta ietvaros līdz 2009. gada beigām tika saņemti resursi 2293 milj. latu apmērā, no kuriem kopējās finansēšanas nepieciešamības segšanai un finanšu sektora stabilizācijas pasākumu veikšanai tika apgūti 1320 milj. latu. Saņemtā atbalsta resursu atlikums 973 milj. latu apmērā saskaņā ar vienošanos ar aizdevējiem tika rezervēts Valsts kases kontos Latvijas Bankā valsts budžeta izpildes un valsts parāda saistību finansēšanas vajadzībām (517 milj. latu), kā arī iespējamiem finanšu sektora stabilizācijas pasākumiem (456 milj. latu).

Papildus 2009. gadā finansēšanas nepieciešamības segšanai izmantotas īstermiņa valsts iekšējā aizņēmuma parādzīmes ar sākotnējo dzēšanas termiņu viens, trīs, seši un divpadsmit mēneši. Līdz ar starptautiskā finansiālā atbalsta resursu apgūšanu, 2009. gada I ceturksnī valsts iekšējā aizņēmuma vērtspapīru emisijas tika veiktas ievērojami mazākā apjomā, galvenokārt ar mērķi uzturēt vērtspapīru tirgu un nodrošināt pietiekamu ieguldījumu apjomu institucionāliem investoriem. 2009. gada otrajā pusē situācija iekšējā finanšu tirgū ir būtiski stabilizējusies un uzlabojusies, krītot parādzīmju procentu likmēm un pieaugot pieprasījumam pēc garākā termiņa parādzīmēm. Kopš 2009. gada II ceturkšņa Valsts kase nodrošina regulāru valsts iekšējā aizņēmuma vērtspapīru emisiju veikšanu, piedāvājot trīs, sešu un divpadsmit mēnešu parādzīmes.

Vidējā termiņā valsts parāda un aizņēmumu vadības ietvaros plānots veikt šādus pasākumus iekšējā un starptautiskajā finanšu tirgū:

- turpināt veikt regulāras valsts iekšējā aizņēmuma vērtspapīru emisijas, piedāvājot arvien garākā termiņa valsts iekšējā aizņēmuma vērtspapīrus;
- stabilizējoties Latvijas makroekonomiskai situācijai un uzlabojoties priekšnosacījumiem jaunu emisiju veikšanai tiek plānots atgriezties starptautiskajā finanšu tirgū.

Lai nodrošinātu Māstrihtas līgumā vispārējās valdības parāda līmenim noteiktā kritērija ievērošanu vidējā termiņā, tiks izvērtētas iespējas veikt šādus parāda restrukturizācijas pasākumus:

- samazināt uzņemto parāda saistību apjomu, izmantojot iezīmētos starptautiskā finansiālā atbalsta resursus gadījumā, ja tie netiks izlietoti pilnā apmērā;
- attiecībā uz turpmāko Latvijai piešķirtās starptautiskās finansiālās palīdzības programmas 7,5 miljardu eiro apmērā apgūšanu tiks izskatītas iespējas vienoties ar starptautiskajiem aizdevējiem par darījumu struktūru, kas paredz tiesības izmantot resursus, bet vienlaikus nerada tūlītēju parāda pieaugumu (committed funding).

Ņemot vērā pašreizējās prognozes un iespējamās parāda restrukturizācijas pasākumus, paredzams, ka vispārējās valdības parāda līmenis vidējā termiņā nepārsniegs Māstrihtas līgumā noteikto parāda apjoma kritēriju, kas ir 60% no IKP.

3.3. tabula. Vispārējās valdības parāda attīstība

% no IKP	EKS kods	2008	2009	2010	2011	2012
1. Bruto parāds		19,5	34,8	55,1	59,1	56,8
2. Bruto parāda izmaiņas		10,6	15,2	20,3	4,0	-2,3
Kopējā parāda izmaiņas ietekmējošie faktori						
3. Primārā bilance)		-3,4	-8,7	-6,1	-2,7	0,3
4. Procentu maksājumi	D41	0,8	1,3	2,4	3,3	3,2
5. Krājumu izmaiņas, t.sk.		6,4	5,2	11,8	-2,0	-5,2
- Starpības starp plūsmu un uzkrājumiem		0,2				
- Finanšu aktīvu neto uzkrājums,		7,3				
<i>t.sk. privatizācijas ieņēmumi</i>		0,1				
- Pārvērtēšanas efekti un citi		-0,2				
<i>Valsts parāda netiešā procentu likme</i>		9,3	5,5	6,3	6,0	5,7
Citi mainīgie						
6. Likvīdi finanšu aktīvi		6,1				
7. Neto finansiālais parāds (7=1-6)		13,4				

3.4. Progress pārmērīga budžeta deficīta novēršanā

Latvijas vispārējās valdības budžeta deficīts 2008. gadā sasniedza 4,1% no IKP, tādējādi pārsniedzot kritēriju 3% no IKP. Lai gan šādu budžeta deficīta kāpumu noteica spēcīgā ekonomiskā lejupslīde, tomēr deficīta apjoms nebija tuvs atsaucēs vērtībai un īslaicīgs, jo budžeta deficīts 2009. gadā var sasniegt 10%, 2010. gadā 8,5% un 2011. gadā 6% no IKP. Tādējādi Eiropas Savienības Padomes 2009. gada 7. jūlija lēmumā par pārmērīga budžeta deficīta pastāvēšanu Latvijā (2009/5691/EK) ir noteikts, ka līgumā paredzētais deficīta kritērijs nav izpildīts, tāpat Padome apstiprināja rekomendācijas Latvijai pārmērīga budžeta deficīta novēršanai.

Latvijas fiskālā politika ir veikta saskaņā Padomes rekomendācijām. Atbilstoši novērtējumam 2009. gada stingrie konsolidācijas pasākumi bija pietiekoši, lai ierobežotu vispārējās valdības budžeta deficītu 10% no IKP apmērā. 2010. gada budžets ir apstiprināts ar papildus konsolidācijas pasākumiem, kas nodrošina deficīta apjoma samazinājumu līdz 8,5% no IKP.

Lai novērstu pārmērīga budžeta deficīta pastāvēšanu, likumā par valsts budžetu 2010. gadam ir noteikts, ka vispārējās valdības budžeta deficīta mērķa prognoze atbilstoši Eiropas Kontu sistēmas 95 metodoloģijai 2012. gadā ir mazāk kā 3,0% no IKP. Lai to nodrošinātu arī turpmāk valsts budžetā būs jāveic ievērojami konsolidācijas pasākumi.

Lai nodrošinātu atbilstošu fiskālo konsolidāciju, tiks izvērtēta pašlaik spēkā esošā sociālo pabalstu sistēma un tiks meklēti risinājumi tam, lai nodrošinātu uz mērķa grupām vairāk orientētus pabalstus.

Sadarbībā ar Pasaules banku tiks turpinātas iesāktās veselības aprūpes, izglītības, sociālās aizsardzības reformas, kas palīdzēs optimizēt valsts izdevumus vidējā termiņā.

2010. gada laikā ir paredzēts definēt tās nepieciešamās pensiju sistēmas izmaiņas, kas nodrošinātu pensiju sistēmas finansiālo stabilitāti vidējā un ilgtermiņā.

Lai nodrošinātu labākās prakses ieviešanu fiskālās disciplīnas un ekonomikas izaugsmes jomā, Finanšu ministrija sadarbībā ar Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministriju, Tieslietu ministriju un Valsts kanceleju izstrādās un iesniegs noteiktā kārtībā izskatīšanai Ministru kabinetā fiskālās disciplīnas likumprojektu, ievērojot šādas vadlīnijas:

1) noteikt budžeta deficīta līmeni atbilstoši prognozētajām IKP izmaiņām un makroekonomiskajām prognozēm;

2) noteikt valsts budžeta izdevumu svārstību amplitūdas un to izmaiņu maksimālā kāpuma griestus, nodrošinot pretciklisku fiskālās politikas darbību;

3) noteikt Saeimas, Ministru kabineta, citu institūciju un pašvaldību kompetenci, lai nodrošinātu fiskālās disciplīnas ievērošanu visos valsts pārvaldes līmeņos.

Atbilstoši prognozei vispārējās valdības parāda apjoms 2012. gadā būs tuvs, bet zem 60% no IKP atsaucēs vērtības. Lai nodrošinātu šī kritērija ievērošanu vidējā termiņā, tiks izvērtētas iespējas veikt nepieciešamos parāda restrukturizācijas pasākumus.

Finanšu sektora stabilitātes nodrošināšana globālo finanšu satricinājumu laikā ir svarīgs priekšnoteikums ekonomikas izaugsmes atjaunošanai un, ņemot vērā valsts ieguldījumus sektorā, arī valsts finanšu ilgtspējīgai attīstībai. 2009. gada laikā Finanšu un kapitāla tirgus komisija (FKTK) veica virkni būtisku pasākumu finanšu tirgus regulējuma un uzraudzības jautājumos. Tika pastiprināta banku kontrole, uzlabota informācijas apmaiņa, paātrinātas procedūras un veikti regulāri stresa testi. 2009. gada laikā trīspadsmit Latvijas bankas savā kapitālā papildu ieguldīja 912 miljonus latu. (7% no IKP). Banku uzraudzībā FKTK uzsvars ir uz risku izvērtējumu orientētu pieeju uzraudzībai, kontrolējot labākās starptautiskās prakses

ievērošanu kredītu kvalitātes novērtēšanas sistēmās un uzkrājumu veidošanā bankās. 2010. gadā tiks turpināts darbs pie finanšu tirgus regulēšanas un uzraudzības uzlabošanas, t.sk. ieviešot vairākas ES direktīvas, kuras groza Kapitāla prasību direktīvu.

Latvija pilda Padomes rekomendācijas un plāno nodrošināt pārmērīga budžeta deficīta izbeigšanu līdz 2012. gadam.

4. Jutīguma analīze un salīdzinājums ar iepriekšējo programmu

4.1. Makroekonomiskā scenārija riski

Makroekonomiskā scenārija izpildi lielā mērā ietekmēs ārējās vides turpmākā attīstība. 2009. gada beigās pasaules ekonomika uzrāda atkopšanās pazīmes – pieaug galvenie pasaules finanšu tirgus indeksi, pakāpeniski atkal pieaug izejvielu cenas, liela daļa pasaules ekonomiku 2009. gada III un IV ceturksni ir noslēgušas ar pozitīviem statistiskajiem datiem. Konverģences programmā aprakstītais makroekonomiskais scenārijs iekļauj pieņēmumu, ka 2010. gadā ārējā vide uzlabosies, taču uzlabojums nebūs lineārs, un ir iespējami pieauguma tempu kritumi atsevišķos tirgos un laika periodos.

Makroekonomiskā scenārija izpildi ietekmēs arī iekšējie faktori – budžeta konsolidācijas radīto efektu apjoms, politiskā situācija u.c. faktori, kas tiešā veidā ietekmē investīciju riska vērtējumus, procentu likmes un konfidences rādītājus. Makroekonomiskos riskus, kas noteiks tautsaimniecības attīstību programmas periodā, var iedalīt negatīvajos un pozitīvajos.

Negatīvie riski:

- Mājsaimniecību reālā rīcībā esošā ienākuma samazinājums un nākotnes redzējuma pasliktināšanās var palielināt mājsaimniecību tieksmi uzkrāt līdzekļus nākotnei, kā rezultātā vēl vairāk var ciest kopējais tautsaimniecības aktivitātes līmenis.
- Strukturālo reformu efektivitāte un pozitīvā ietekme var izrādīties mazāka nekā prognozēts, kā rezultātā atgriešanās pie ekonomiskās izaugsmes tiek kavēta.
- Budžeta konsolidācijas negatīvie efekti var izrādīties stiprāki nekā gaidīts – tie var vēl vairāk ietekmēt tautsaimniecības kopējo aktivitātes līmeni, īpaši – darba tirgu, nodokļu ieņēmumu stāvokli, mājsaimniecību un uzņēmumu konfidenci.
- Politiskas vai sociālas nestabilitātes riski var atstāt negatīvu iespaidu uz tautsaimniecību – gan investīciju vides veidā, gan kopējās mājsaimniecību, uzņēmēju un tirdzniecības partneru konfidences veidā.
- Pārāk strauja cenu korekcija pasaules izejvielu tirgū var palēnināt Latvijas tautsaimniecības konkurētspējas uzlabošanas procesu. Tautsaimniecībai īpaši nelabvēlīgs ir cenu pieaugums enerģētikas sektorā.
- Lai arī šobrīd pasaules ekonomika uzrāda pozitīvus signālus, pastāv draudi, ka 2010. gada pirmajā pusē tā atkal nokļūs recesijas fāzē, ko noteiks krājumu cikls, stimulu pasākumu ierobežošana un ES dalībvalstu veiktie konsolidācijas pasākumi.
- Jauni satricinājumi vietējā un/vai pasaules finanšu sistēmā var radīt gan vietējā finanšu tirgus satricinājumus, gan papildus negatīvu ietekmi uz reālo sektoru.
- Mājsaimniecību uzvedības un preferenču maiņas iespējas – vēsturiska pieredze rāda, ka krīzes laikā ir iespējama neordināra mājsaimniecību rīcība tirgū.
- Eksporta kāpumu var negatīvi ietekmēt iespējamais protekcionisma pieaugums ārvalstīs.

Pozitīvie riski:

- Eksports var pieaugt straujāk nekā prognozēts, ko veicinās ātrāka uzņēmumu adaptācija un konkurētspējas pieaugums, kas ļaus palielināt Latvijas tirgu daļu ārvalstīs.
- 2010. gadā, parādoties makroekonomiskajiem indikatoriem, kas liecinātu par tautsaimniecības stabilizāciju, starptautiskās kredītreitingu aģentūras var pārskatīt savu skatījumu par Latvijas tautsaimniecības nākotnes perspektīvām, kas varētu ievērojami uzlabot investīciju vidi.
- Uzlabojoties mājsaimniecību konfidences līmeņiem, ir iespējama uzkrāto līdzekļu pastiprināta nonākšana tirgū, kas var veicināt privātā patēriņa straujāku pieaugumu, kā plānots centrālajā makroekonomiskās attīstības scenārijā.

4.2. Jūtīguma analīze

Konverģences programmā aprakstītais centrālais makroekonomiskais scenārijs ir izstrādāts, balstoties uz makroekonomisko norišu prognozēm, kuru īstenošanās ir sagaidāma ar vislielāko ticamības pakāpi. Katra makroekonomiskā scenārija pamatā ir gan iekšējās, gan ārējās vides pieņēmumu komplekss, kas nosaka tā uzbūvi. 4.1. nodaļā ir minēti gan pozitīvie, gan negatīvie makroekonomiskie riski, kas var ietekmēt centrālā scenārija atbilstību faktiskajam iznākamam. Balstoties uz šo makroekonomisko risku iespējamo ietekmi uz tautsaimniecību, ir izstrādāti divi alternatīvie makroekonomiskās attīstības scenāriji.

4.1. tabula. Optimistiskais makroekonomiskais scenārijs

	2008	2009	2010	2011	2012
Iekšzemes kopprodukts, faktiskajās cenās, milj. Ls	16274,5	13073,7	12303,8	12588,1	13165,7
Pieaugums faktiskajās cenās, %	10,1	-19,7	-5,9	2,3	4,6
Pieaugums salīdzināmajās cenās, %	-4,6	-18,0	-2,7	3,4	3,8
PCI, (gada vidējā), %	15,4	3,5	-3,7	1,1	3,0
Vidējā darba samaksa tautsaimniecība, latos	479	455	425	441	466
Pieaugums faktiskajās cenās, %	20,5	-5,0	-6,7	3,9	5,7
Nodarbinātība, tūkst. cilvēku	1124,1	997,0	962,8	977,8	989,6
Pieaugums, %	0,5	-11,3	-3,4	1,6	1,2
Eksporta pieauguma tempi faktiskajās cenās, %	8,8	-23,4	6,5	6,8	7,2
Importa pieauguma tempi faktiskajās cenās, %	-3,2	-39,4	-3,5	1,8	10,2

Optimistiskā makroekonomiskā scenārija pamatā ir pieņēmums, ka šobrīd pasaules tirgos notiekošā korekcija saglabās lineārveidīgu raksturu. Galvenokārt tas attiecas uz Latvijas ārējās tirdzniecības partnervalstu spēju atkopties no globālās ekonomikas krīzes un palielināt iekšējo patēriņu un pieprasījumu pēc Latvijas eksporta precēm. Papildus tam optimistiskais makroekonomiskais scenārijs paredz to, ka 2009. gada beigās pieaugošie tautsaimniecības konfidences rādītāji turpinās uzlaboties un mājsaimniecību tieksme uzkrāt līdzekļus vairs nepieaugs. Makroekonomiskais scenārijs paredz to, ka tautsaimniecībā veiktās reformas dod ievērojamu ieguldījumu vienības darbaspēka izmaksu samazināšanā un veicina tautsaimniecības konkurētspēju un tās atkopšanos caur ārējās tirdzniecības kanālu. Optimistiskais makroekonomiskais scenārijs paredz, ka privātais patēriņš 2010. gadā salīdzināmajās cenās samazināsies par 7,6%, kamēr sabiedriskais – par 7,0 procentiem. Savukārt turpmākajos gados gaidāma pakāpeniska privātā patēriņa atkopšanās, kam par iemeslu būs pakāpeniska mājsaimniecību konfidences līmeņu uzlabošanās par saviem nākotnes ieņēmumiem un iespējamā kreditēšanās tirgus apstākļu uzlabošanās. Arī investīciju apjoms 2010. gadā

samazināsies par papildus 8,6%, bet sāks uzrādīt pozitīvus pieauguma tempus, sākot ar 2011. gadu, kam par iemeslu būs kopējās tirgus konjunktūras uzlabošanās un kredītreitingu stabilizācija. Šajā scenārijā ir paredzama ātrāka darba tirgus korekcija un mazāks deflācijas apjoms. Rezultātā dotais makroekonomiskās attīstības scenārijs paredz iekšzemes kopprodukta samazinājumu par 2,7% salīdzināmajās cenās 2010. gadā, bet pieaugumu par 3,4% un 3,8% attiecīgi 2011. un 2012. gadā.

Optimistiskā makroekonomiskā scenārija gadījumā, kas paredz mazāku IKP kritumu nekā centrālajā scenārijā un nosaka pozitīvākus darba tirgus rādītājus, ievērojami tiktu uzlabota arī budžeta ieņēmumu bāze. Atbilstoši aprēķiniem, gadījumā, ja ekonomikas attīstība noritēs atbilstoši optimistiskajam scenārijam, budžeta ieņēmumi, salīdzinot ar centrālo scenāriju, 2010. gadā būs lielāki par 0,9% no IKP.

4.2. tabula. Pesimistiskais makroekonomiskais scenārijs

	2008	2009	2010	2011	2012
Iekšzemes kopprodukts, faktiskajās cenās, milj. Ls	16274,5	13073,7	11586,8	11349,9	11661,6
Pieaugums faktiskajās cenās, %	10,1	-19,7	-11,4	-2,0	2,7
Pieaugums salīdzināmajās cenās, %	-4,6	-18,0	-5,6	1,1	2,7
PCI, (gada vidējā), %	15,4	3,5	-4,7	-2,8	-0,8
Vidējā darba samaksa tautsaimniecība, latos	479	455	401	390	396
Pieaugums faktiskajās cenās, %	20,5	-5,0	-11,9	-2,8	1,8
Nodarbinātība, tūkst. cilvēku	1124,1	997,0	928,3	907,7	909,0
Pieaugums, %	0,5	-11,3	-6,9	-2,2	0,1
Eksporta pieauguma tempi faktiskajās cenās, %	8,8	-23,4	1,6	4,4	5,5
Importa pieauguma tempi faktiskajās cenās, %	-3,2	-39,4	-11,4	0,4	5,5

Pesimistiskā makroekonomiskā scenārija pamatā ir pieņēmums, ka ārējā vidē atkopšanās no globālās ekonomiskās krīzes būs viļņveidīga, Latvijas galvenajām tirdzniecības partnervalstīm 2010. gada pirmajā pusē uzrādot negatīvus pieauguma tempus vai nebūtisku izaugsmi. Scenārijs paredz, ka vairums ES dalībvalstu saskarsies ar sarūkošu iekšējo patēriņu 2010. gadā budžeta konsolidācijas un darba tirgus situācijas pasliktināšanās dēļ. Šajā gadījumā Latvijas izredzes izmantot ārējās tirdzniecības kanālu kā galveno attīstības katalizatoru ir visai ierobežotas. Tāpat scenārijs paredz to, ka nav sagaidāma būtiska uzlabošanās kredītresursu tirgū. Tā rezultātā ir sagaidāma turpmāka iekšējā pieprasījuma samazināšanās (2010. gadā privātais patēriņš samazināsies par 15,1%, bet sabiedriskais patēriņš – par 10,6 procentiem) līdz 2012. gadam, kad sagaidāma neliela izaugsme. Scenārijs paredz, ka bruto pamatkapitāla veidošana 2010. gadā salīdzināmajās cenās samazināsies par 14,5%, ko galvenokārt noteiks zemais kredītriska novērtējums un vājie rūpniecības un pakalpojuma sektoru konfidences līmeņi. Šajā makroekonomiskajā scenārijā ir paredzēta lēnāka darba tirgus atkopšanās un ievērojami lielāka deflācija (kas ietekmē arī vidējā atalgojuma tautsaimniecībā samazinājuma apjomu). Rezultātā negatīvais makroekonomiskais scenārijs paredz iekšzemes kopprodukta samazinājumu par 5,6% salīdzināmajās cenās 2010. gadā. Arī vidējā termiņā izaugsme saglabāsies zema, kam par pamatu būs zems veikto investīciju apjoms, vājā situācija darba tirgū, un zemie konfidences līmeņi. Scenārijs ataino situāciju, kurā veiktās strukturālās reformas nav devušas pietiekamu atbalstu konkurētspējas pieaugumam.

Lielāks IKP kritums un ilgāks stabilizācijas posms līdz izaugsmes atsākšanai kā centrālajā scenārijā, kas balstās uz iekšējā pieprasījuma būtisku kritumu kā arī nosaka ievērojami vājākus darba tirgus rādītājus, būtiski ietekmēs arī budžeta ieņēmumu bāzi. Atbilstoši aprēķiniem, gadījumā, ja ekonomikas attīstība noritēs atbilstoši pesimistiskajam scenārijam, budžeta ieņēmumi, salīdzinot ar centrālo scenāriju, 2010. gadā būs mazāki par

0,7% no IKP. Valdība apzinās risku apjomu, kas saistīts ar budžeta prognozēm šādā ļoti mainīgā un neskaidrā iekšējā un ārējā vidē, un regulāri seko līdz budžeta izpildes rādītājiem, lai nepieciešamības gadījumā spētu ātri koriģēt budžeta izdevumus.

4.3. Salīdzinājums ar 2008. gada Konverģences programmu

4.3. tabula. Salīdzinājums ar 2008. gada Konverģences programmas prognozēm

	EKS kods	2008	2009	2010	2011	2012
IKP pieaugums (%)	B1g					
2008. gads		-2,0	-5,0	-3,0	1,5	-
2009. gads		-4,6	-18,0	-4,0	2,0	3,8
Izmaiņas		-2,6	-13,0	-1,0	0,5	-
Faktiskā budžeta bilance (% no IKP)	B.9					
2008. gads		-3,5	-5,3	-4,9	-2,9	-
2009. gads		-4,1	-10,0	-8,5	-6,0	-2,9
Izmaiņas		-0,6	-4,7	-3,6	-3,1	-
Vispārējās valdības kopējais parāds (% no IKP)						
2008. gads		19,4	32,4	45,4	47,3	-
2009. gads		19,5	34,8	55,1	59,1	56,8
Izmaiņas		0,1	2,4	9,7	11,8	-

2008. gada Konverģences programmas makroekonomiskais scenārijs paredzēja, ka tautsaimniecības attīstībā no 2008. gada būs vērojams lūzums – pēc straujas izaugsmes sāksies ekonomiskās aktivitātes kritums. Šis scenārijs ir īstenojies, tomēr faktiskā attīstība bija būtiski vājāka par gaidīto, ko lielā mērā noteica krasa globālās finanšu un eksporta situācijas pasliktināšanās.

Šāda būtiska lejupslīde bija par pamatu arī vispārējās valdības budžeta bilances pasliktinājumam, kā arī palielināja nepieciešamās konsolidācijas apjomu. Budžeta deficīta samazināšana zem noteiktā kritērija – 3% no IKP ir paredzama 2012.gadā.

Vispārējās valdības parāda prognozes no 2009. gada ir augstākas nekā iepriekš, kas atspoguļo augstāku budžeta deficītu vājākas ekonomiskās izaugsmes rezultātā, kā arī valsts atbalstu finanšu sektoram. Ekonomiskās izaugsmes atsākšanās kopā ar būtiskiem konsolidācijas pasākumiem ļaus stabilizēt valsts parādu zem 60% no IKP.

5. Valsts finanšu kvalitāte

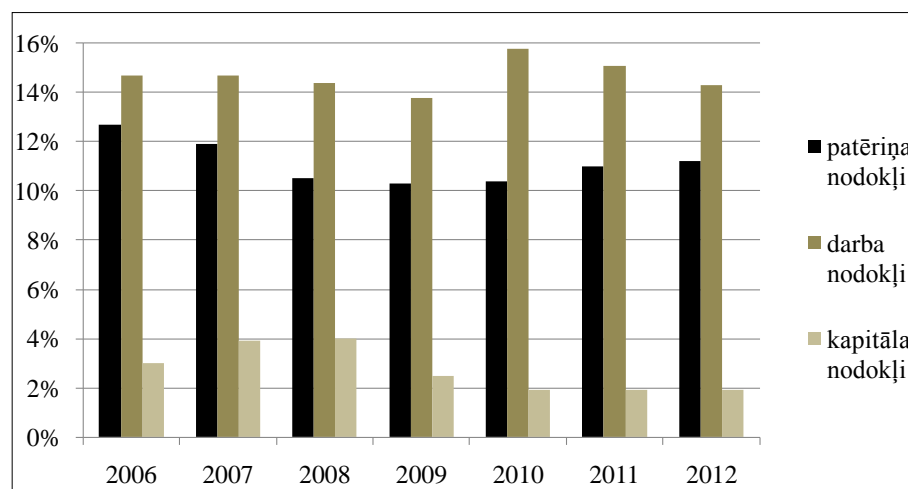
Viens no būtiskiem valsts finanšu kvalitātes aspektiem ir stabili un prognozējami nodokļu ieņēmumu nodrošināšana budžetā valdības prioritāro sociālo un ekonomisko pasākumu finansēšanai.

5.1. tabula. Nodokļu ieņēmumi vispārējās valdības budžetā (S.13), milj. latu

	Kods (EKS 95)	2008	2009	2010	2011	2012
Nodokļu ieņēmumi						
1. Ražošanas un importa nodokļi	D.2	1749,7	1387,9	1313,0	1376,2	1451,0
2. Ienākuma un mantas kārtējie nodokļi	D.5	1571,1	940,4	947,4	954,2	982,7
3. Kapitāla nodokļi	D.91	2,6	2,2	2,2	2,1	2,1
4. Sociālās iemaksas	D.61	1399,8	1170,6	1122,1	1031,9	991,7
<i>No tā faktiskās sociālās iemaksas</i>	<i>D.611</i>	1330,0	1100,9	1052,1	956,9	916,7

Jāmin, ka kopējais nodokļu slogs Latvijā vairākus gadus saglabājas kā viens no zemākajiem Eiropas Savienībā. 2008. gadā tas veidoja 28,6% no IKP, kas ir zemāks nekā ES vidējais rādītājs 39,2% no IKP.

Latvijā lielāko daļu no visiem nodokļu ieņēmumiem veido darba nodokļi, kuru īpatsvaram kopējos nodokļu ieņēmumos pēdējos gados ir tendence palielināties (no 48,5% 2005. gadā līdz 49,8% 2008. gadā), savukārt patēriņa nodokļu ieņēmumu īpatsvars kopējos nodokļu ieņēmumos ir samazinājies (no 42,1% 2005. gadā līdz 36,4% 2008. gadā).

5.1. att. Nodokļu ieņēmumi atbilstoši ekonomiskajām funkcijām, % no IKP.

Pēdējos gados nodokļu ieņēmumu pieaugumu galvenokārt sekmēja strauja ekonomiskā izaugsme, taču šobrīd ekonomikas krīzes rezultātā ir vērojama arī nodokļu ieņēmumu samazināšanās. Tomēr 2009. gadā uzsāktā budžeta fiskālā konsolidācija un 2010. gadā turpinātie fiskālās konsolidācijas pasākumi ir vērsti uz nodokļu ieņēmumu stabilizēšanos.

5.2. tabula. Galveno nodokļu politikas izmaiņu fiskālā ietekme, % no IKP

	2010	2011
Iedzīvotāju ienākuma nodoklis	+1,3	+0,2
Nekustamā īpašuma nodoklis	+0,3	-
Akcīzes nodoklis	+0,1	+0,1
Sociālās apdrošināšanas iemaksas	+0,3	-

	2010	2011
Transportlīdzekļu ikgadējā nodeva	+0,2	-
Uzņēmumu ienākuma nodoklis	-	+0,1
Nodokļu politikas izmaiņu ietekme kopā:	+2,2	+0,3

Pievienotās vērtības nodoklis

Būtisku īpatsvaru kopējos nodokļu ieņēmumos veido pievienotās vērtības nodokļa ieņēmumi (2008. gadā 23,0% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem). Iepriekšējos gados pievienotās vērtības nodokļa ieņēmumiem ir bijis augsts pieauguma temps. Tomēr 2008. gadā uzsākoties un 2009. gadā turpinoties mazumtirdzniecības apgrozījuma sarukumam, saimnieciskās darbības apjomu kritumam pārējās tautsaimniecības nozarēs, kā arī kopējās darbības vērtības un importa apjomu kritumam, pievienotās vērtības nodokļa ieņēmumi ir samazinājušies. Turklāt ekonomiskās krīzes ietekme ir bijusi tik ievērojama, ka ar 2009. gada 1. janvāri paaugstinātā pievienotās vērtības nodokļa standartlikme par 3 procentpunktiem no 18% uz 21% nespēja kompensēt to ieņēmumu samazinājumu, kas radās ekonomiskās lejupslīdes rezultātā.

Uzņēmumu ienākuma nodoklis

Tiek paredzēts, ka uzņēmumu ienākuma nodokļa likme – 15%, kas ir spēkā no 2004. gada un ir viena no zemākajām Eiropas Savienībā, saglabāsies nemainīga. Iepriekšējos gados bija būtiski pieaugusi uzņēmumu deklarētā peļņa, kas bija arī viens no uzņēmumu ienākuma nodokļa likmes samazināšanas politikas mērķiem. Ekonomikai sekmīgi attīstoties un uzlabojoties uzņēmumu finanšu rādītājiem, bija novērots būtisks uzņēmumu ienākuma nodokļa ieņēmumu pieaugums. Tomēr 2008. gadā uzsākusies ekonomiskā lejupslīde 2009. gadā būtiski ietekmēja uzņēmumu ienākuma nodokļa ieņēmumus. 2009. gadā uzņēmumu ienākuma nodokļa ieņēmumi salīdzinot ar 2008. gadu samazinājās par 58,7% un veidoja 1,6% no IKP. Uzņēmumu ienākumu nodokļa ieņēmumu ievērojamais samazinājums ir skaidrojams ar būtisku 2008. gada peļņas samazinājumu, kā rezultātā samazinājās uzņēmumu ienākuma nodokļa iemaksas un pieauga atmaksas.

Ekonomiskajai lejupslīdei turpinoties, arī 2009. gadā tiek prognozēts ievērojams uzņēmumu peļņas samazinājums, kas tiešā veidā ietekmē 2010. gada uzņēmumu ienākuma nodokļa ieņēmumus. 2010. gadā uzņēmumu ienākuma nodokļa ieņēmumi tiek prognozēti ar 61,6% samazinājumu un veidos 0,7% no IKP. Arī vidējā termiņā uzņēmumu ienākuma nodokļa ieņēmumi tiek prognozēti 0,7% apmērā no IKP.

Izmaiņas likumā „Par uzņēmumu ienākuma nodokli”, sākot ar 2010. gadu, paredz:

- samazināt reprezentācijas izdevumu normu, ko drīkst atsaitīt no apliekamā ienākuma, no 60 procentiem uz 40 procentiem;
- uzņēmumu ienākuma nodokļa aprēķināšanas vajadzībām 1,5 reizes palielināt izdevumos neiekļaujamo izmaksu daļu, kas nav saistīta ar saimniecisko darbību un zaudējumiem, kurus radījusi sociālās infrastruktūras objektu uzturēšana. Minētais koeficients netiek piemērots ziedojumu summām par kurām ziedotājs piemēro likumdošanā noteiktās uzņēmumu ienākuma nodokļa atlaides.

Tiek prognozēts, ka minētās izmaiņas likumdošanā ietekmēs 2011. gada uzņēmumu ienākuma nodokļa ieņēmumus.

5.3. tabula. Nodokļu politikas izmaiņu ietekme uz uzņēmumu ienākuma nodokļa ieņēmumiem, milj. latu

	2011
Reprezentācijas uzdevumu normas samazināšana	+1,1
Nodokļa piemērošanas kārtības izmaiņas	+5,8
Izmaiņu ietekme kopā:	+6,9

Akcīzes nodoklis

Līdz šim akcīzes nodokļa politika galvenokārt tika īstenota akcīzes nodokļa likmju saskaņošanas virzienā ar Eiropas Savienības prasībām. Atbilstoši Latvijai piešķirtajiem pārejas periodiem, būtiski tika palielinātas akcīzes nodokļa likmes atsevišķām akcīzes precēm, tai skaitā naftas produktiem un tabakas izstrādājumiem. Galvenokārt akcīzes nodokļu likmju paaugstināšana sekmēja stabili augstu akcīzes nodokļa ieņēmumu pieauguma tempu.

Akcīzes preču realizācijas apjomu straujais kritums, salīdzinot ar 2008. gada rādītājiem, noteica akcīzes nodokļa ieņēmumu samazinājumu, neskatoties uz akcīzes nodokļa likmju palielinājumu 2009. gadā.

Fiskālās konsolidācijas ietvaros arī 2010. gadā tiek īstenotas akcīzes nodokļa likmju izmaiņas.

Ar 2010. gada 1. janvāri ir noteikts minimālais akcīzes nodokļa līmenis cigaretēm 48 latu par 1000 cigaretēm.

Tāpat ar 2010. gada 1. februāri tiks paaugstināta akcīzes nodokļa likme vīnam un raudzētajiem dzērieniem no 40 latiem līdz 45 latiem par 100 litriem un starpproduktiem ar absolūtā spirta saturu līdz 15 tilp.% (ieskaitot) – no 42 latiem līdz 45 latiem par 100 litriem.

Savukārt ar 2010. gada 1. maiju tiks ieviests jauns akcīzes nodoklis dabasgāzei, paredzot likmes dabasgāzei, ko izmanto kā kurināmo, – 0,42 latu par GJ jeb 15,6 latu par 1000 m³ un dabasgāzei, ko izmanto kā degvielu, – 1,84 latu par GJ jeb 70 latu par 1000 kubikmetriem.

5.4. tabula. Nodokļu politikas izmaiņu ietekme uz akcīzes nodokļa ieņēmumiem, milj. latu

	2010
Likmes paaugstināšana cigaretēm	+6,5
Likmes paaugstināšana alkoholiskajiem dzērieniem	+0,6
Akcīzes nodokļa dabasgāzei ieviešana	+5,0
Izmaiņu ietekme kopā:	+12,1

Nekustamā īpašuma nodoklis

2009. gadā tika izstrādāti un apstiprināti grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma nodokli”, kas ar 2010. gadu paredz būtiskas izmaiņas nekustamā īpašuma nodokļa jomā.

Ar 2010. gada 1. janvāri tiek palielināta nekustamā īpašuma nodokļa likme zemei un saimnieciskajā darbībā izmantojamām ēkām no 1% līdz 1,5% no kadastrālās vērtības, 2010. gadā saglabājot nodokļa pieauguma ierobežojumu 25% apmērā salīdzinājumā ar iepriekšējo taksācijas gadu.

Nodokļa bāze tiek paplašināta ar dzīvojamām mājām, paredzot nekustamā īpašuma objektiem ar kadastrālo vērtību līdz 40 000 latu piemērot nodokļa likmi 0,1%, objektiem ar

kadastrālo vērtību no 40 001 līdz 75 000 latu – 0,2% un objektiem ar kadastrālo vērtību virs 75 000 latu – 0,3 procentus.

Tāpat nodokļa bāze tiek paplašināta ar inženierbūvēm, piemērojot nodokļa likmi 1,5 procenti.

Tiek noteikts minimālais nodokļa maksājums 5 lati katram nodokļa maksātājam katrā pašvaldībā, ja par taksācijas gadu aprēķinātais kopējais nodoklis pēc atvieglojumu piemērošanas ir mazāks par 5 latiem.

Tiek noteikta papildlikme 1,5% apmērā neapstrādātai lauksaimniecībā izmantojamai zemei.

5.5. tabula. Nodokļu politikas izmaiņu ietekme uz nekustamā īpašuma nodokļa ieņēmumiem, milj. latu

	2010
Likmes paaugstināšana no 1% līdz 1,5%	+13,0
Dzīvojamo māju aplikšana ar nodokli	+8,5
Inženiertehnisko būvju aplikšana ar nekustamā īpašuma nodokli	+6,7
Minimālā nodokļa maksājuma ieviešana	+1,0
Neapstrādāto lauksaimniecība zemju aplikšana ar nodokļa likmi 3% apmērā	+1,0
Izmaiņu ietekme kopā:	+30,2

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis

Kopš 2005. gada iedzīvotāju ienākuma nodokļa politikas pasākumi tika vērsti uz nodokļa sloga samazināšanu iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem – tika palielināts ar nodokli neapliekamais minimums, kā arī atvieglojumi par apgādājamajiem. Tomēr jāatzīmē, ka, neskatoties uz minēto nodokļu politikas pasākumu negatīvo ietekmi uz budžetu, iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumi iepriekšējos gados pieauga un to pieauguma temps ir bijis augsts. Straujo darba nodokļu ieņēmumu pieaugumu galvenokārt veicināja straujais darba samaksas fonda pieaugums. Darba nodokļu ieņēmumus pozitīvi ir ietekmējusi arī minimālās mēneša darba samaksas paaugstināšana, kas tiek veikta jau kopš 2006. gada.

Savukārt 2009. gadā, lai nodrošinātu stingru fiskālo konsolidāciju, ar 2009. gada 1. jūliju ar iedzīvotāju ienākuma nodokli neapliekamais minimums tika samazināts no 90 latiem līdz 35 latiem mēnesī.

Vidēja termiņa makroekonomiskās attīstības prognozes šobrīd paredz darba samaksas fonda samazināšanos (pieauguma atjaunošanos paredzot tikai ar 2012. gadu), kas savukārt samazinās darba nodokļu ieņēmumus turpmāko gadu laikā. Tomēr būtiska ietekme uz 2010. gada iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumiem ir veiktajiem konsolidācijas pasākumiem, kas paredz:

- paaugstināt iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmi no 23% līdz 26 procentiem;
- kapitāla pieaugumu aplikēt ar nodokli pēc 15% likmes, dividendes un procentu ienākumu aplikēt ar nodokli pēc 10% likmes;
- ar iedzīvotāju ienākuma nodokli aplikēt gūto labumu no darba devējam (uzņēmumam) piederoša vieglā pasažieru automobiļa izmantošanas personīgām vajadzībām;
- samazināt darba devēja ar iedzīvotāju ienākuma nodokli neapliekamo dāvanu apmēru no minimālās mēnešalgas apmēra (180 latu) līdz 0 latu;

- paaugstināt nodokļa likmi pašnodarbinātajiem (saimnieciskās darbības veicējiem), piemērojot vispārējo iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmi, t.i., 26 procentus;
- aplikt ar nodokli dāvinājumus, kas pārsniedz 1000 latus gadā, ja tie saņemti no personām, ar kurām dāvinājuma saņēmēju nesaista radnieciskas saites. Ja dāvinātāju ar maksātāju saista laulība vai radniecība līdz trešajai pakāpei (Civillikuma izpratnē), tad dāvinājums nav apliekams ar nodokli;
- mainīt nodokļa stimulus uzkrājumiem (privātajos pensiju fondos, apdrošināšanas sabiedrībās un investīciju fondos);
- aplikt ar nodokli ienākumu no augoša meža atsavināšanas izciršanai un tajā iegūto kokmateriālu atsavināšanas, 10% likmi piemērot tikai meža īpašniekiem, bet starpniekiem piemērot saimnieciskās darbības normas.

Tāpat ir apstiprināti pasākumi iedzīvotāju ienākuma nodokļa jomā, kas ietekmēs iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumus 2011. gadā:

- samazināt neapliekamo summu no 4000 latiem līdz 2000 latiem gadā par ienākumiem no lauksaimnieciskās ražošanas un lauku tūrisma pakalpojumu sniegšanas;
- aplikt ar iedzīvotāju ienākuma nodokli ienākumus no privātajos pensiju fondos veikto iemaksu ieguldīšanas un ienākumu no noslēgtajiem dzīvības apdrošināšanas līgumiem ar līdzekļu uzkrāšanu;
- iekļaut apliekamā ienākuma aprēķinā summas, kas izmaksātas kā valsts atbalsts lauksaimniecībai vai ES atbalsts lauksaimniecībai un lauku attīstībai.

Savukārt 2012. gada iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumu prognozi ietekmēs nodokļa attaisnoto izdevumu par izglītības pakalpojumiem un ārstnieciskajiem pakalpojumiem pārskatīšana attiecībā uz 2010. gadā saņemtajiem pakalpojumiem, samazinot izdevumu normu no 300 latiem līdz 150 latiem gadā.

5.6. tabula. Nodokļu politikas izmaiņu ietekme uz iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumiem, milj. latu

	2010	2011	2012
Iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmes paaugstināšana	+95,5	-	-
Iedzīvotāju ienākuma nodoklis no kapitāla pieauguma, t.sk., dividendēm un depozīta	+24,5	-	-
Darba devējam (uzņēmumam) piederoša vieglā pasažieru automobiļa izmantošanas personīgām vajadzībām aplikšana ar nodokli	+15,7	-	-
Darba devēja ar iedzīvotāju ienākuma nodokli neapliekamo dāvanu apmēra samazināšana	+8,8	-	-
Pašnodarbināto personu (saimniecisko darbības veicēju) nodokļa likmes paaugstināšana	+3,3	-	-
Dāvinājumus, kas pārsniedz 1000 latus gadā, ja tie saņemti no personām, ar kurām dāvinājuma saņēmēju nesaista radnieciskas saites, aplikšana ar nodokli	+3,1	-	-
Nodokļu stimulu uzkrājumiem mainīšana	+1,8	+0,2	-
Ienākumu no augoša meža atsavināšanas izciršanai un tajā iegūto kokmateriālu atsavināšanas aplikšana ar nodokli	+1,4	-	-
Neapliekamās summas par ienākumiem no lauksaimnieciskās ražošanas samazināšana	-	+1,9	-
Ieguldījumu pensiju fondos un dzīvības apdrošināšanas aplikšana ar nodokli	-	+4,1	-
Apliekamā ienākuma paplašināšana saistībā ar atbalstu lauksaimniecībai	-	+12,1	-
Attaisnoto izdevumu normas samazināšana	-	-	+4,0
Izmaiņu ietekme kopā:	+154,0	+18,4	+4,0

Sociālās apdrošināšanas iemaksas

Sociālās apdrošināšanas iemaksu ieņēmumu pieaugums pēdējo gadu laikā ir bijis galvenais faktors, kas nodrošināja būtisku pārpalikumu sociālās apdrošināšanas budžetā. Tāpat kā iedzīvotāju ienākuma nodokli, tā arī sociālās apdrošināšanas iemaksu pieaugumu veicināja straujais darba samaksas fonda pieaugums un minimālās darba samaksas paaugstināšana.

Vidēja termiņa sociālās apdrošināšanas iemaksu ieņēmumu dinamiku noteiks ne tikai darba samaksas fonda samazināšanās (pieaugumam atsākoties ar 2012. gadu), bet arī 2010. gada konsolidācijas ietvaros veiktās izmaiņas likumdošanā un izmaiņas iemaksu likmēs valsts fondēto pensiju shēmā, jo, atbilstoši EKS 95 nosacījumiem, sociālās apdrošināšanas iemaksas, kas tiek novirzītas valsts fondēto pensiju shēmā, netiek uzskaitītas kā vispārējās valdības budžeta ieņēmumi.

Ar 2010. gada 1. janvāri ar sociālās apdrošināšanas iemaksām tiek aplikts gūtais labums no darba devējam (uzņēmumam) piederoša vieglā pasažieru automobiļa izmantošanas personīgām vajadzībām.

Tāpat papildu ieņēmumus plānots iegūt sakarā ar iedzīvotāju ienākuma nodokļa neapliekamo dāvanu apmēra samazināšanas no minimālās mēnešalgas apmēra (180 latiem) līdz 0.

Savukārt iemaksu likme valsts fondēto pensiju shēmā 2010. gadā tiek saglabāta 2%, likmei palielinoties 2011. gadā līdz 4%, bet 2012. gadā sasniedzot 6 procentus.

5.7. tabula. Nodokļu politikas izmaiņu ietekme uz sociālās apdrošināšanas iemaksu ieņēmumiem, milj. latu

	2010	2011	2012
Darba devējam (uzņēmumam) piederoša vieglā pasažieru automobiļa izmantošanas personīgām vajadzībām aplikšana ar nodokli	+22,7	-	-
Darba devēja ar iedzīvotāju ienākuma nodokli neapliekamo dāvanu apmēra samazināšana	+14,0	-	-
Izmaiņu ietekme kopā:	+36,7		

5.8. tabula. Sociālās apdrošināšanas iemaksas valsts fondēto pensiju shēmā

Periods	Iemaksu likme	Fondēto pensiju shēmā ieskaitītās sociālās apdrošināšanas iemaksas, milj. latu	Fondēto pensiju shēmā ieskaitītās sociālās apdrošināšanas iemaksas, % no IKP
2010. gads	2%	68,8	0,6
2011. gads	4%	123,6	1,0
2012. gads	6%	192,6	1,6

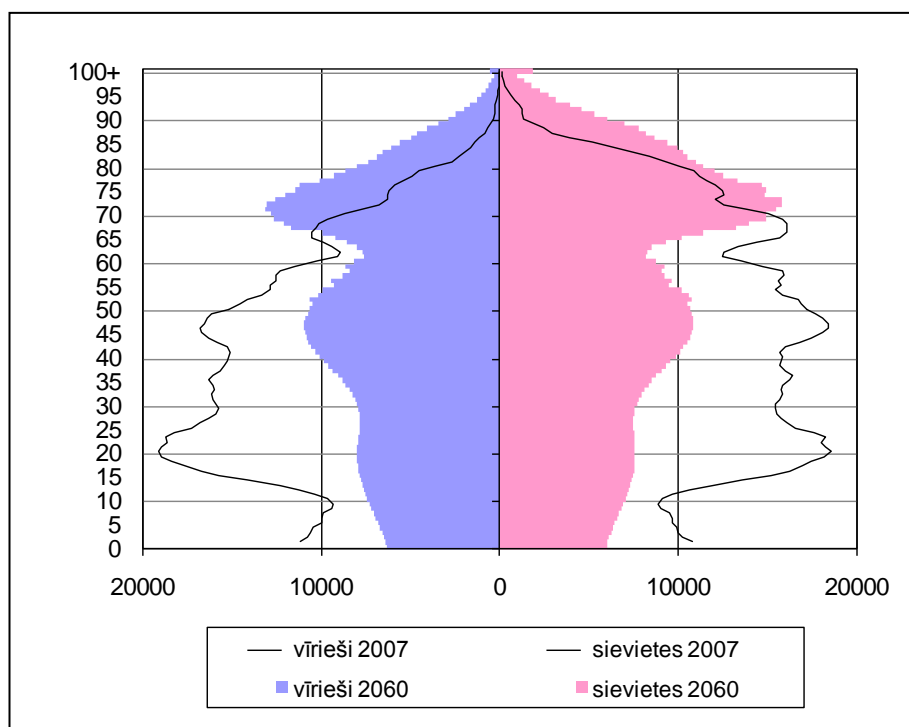
Transportlīdzekļu ikgadējā nodeva

Lai nodrošinātu fiskālo konsolidāciju un panāktu budžeta deficīta samazināšanos, ar 2010. gada 1. janvāri ir mainītas arī valsts nodevu likmes motocikliem, tricikliem un kvadricikliem, vieglajiem automobiļiem, autobusiem un kravas automobiļiem, palielinot vispārējās valdības ieņēmumus par 18,9 milj. latu jeb 0,2% no IKP.

6. Valsts finanšu ilgtspēja

Nākošajās desmitgadēs gaidāms pakāpenisks, bet vērā ņemams, spiediena palielinājums uz valsts finanšu ilgtspēju, kas izriet no demogrāfiskajām izmaiņām Latvijā. Fiskālās situācijas pasliktināšanās ekonomiskās krīzes iespaidā ir noteikusi līdz šim zemā valsts parāda līmeņa palielinājumu. Tādējādi liela nozīme ilgtermiņa ilgtspējas nodrošināšanai ir arī vidēja termiņa fiskālās konsolidācijas, kā arī strukturālo reformu īstenošanai.

Saskaņā ar Eurostat demogrāfiskajām prognozēm¹ Latvijas iedzīvotāju skaits 2060. gadā būs par 26% mazāks nekā 2007. gadā. Ievērojami mainīsies arī iedzīvotāju vecuma sastāvs, būtiski pieaugot vecu cilvēku īpatsvaram. Turklāt nav gaidāma demogrāfiskās situācijas stabilizācija arī pēc 2060. gada.

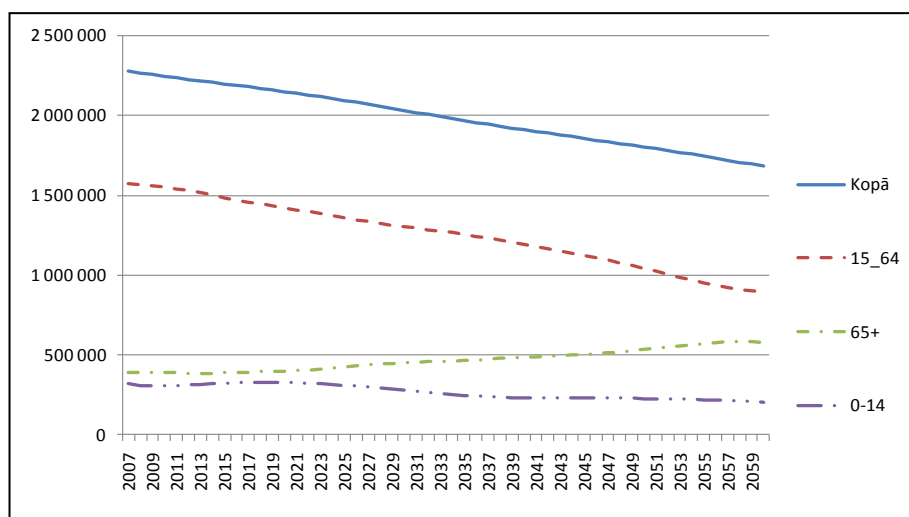
6.1. att. Latvijas iedzīvotāju vecuma piramīdas izmaiņas 2007-2060.

Darbspējas vecuma (15-64) iedzīvotāju skaits, salīdzinot ar 2007. gadu, 2060. gadā būs par 43% mazāks. Savukārt iedzīvotāju skaits vecumā virs 65 gadiem palielināsies par 48%, bet vecumā virs 80 gadiem pat par 260%, ko pamatā noteiks dzīves ilguma kāpums. Bērnu skaits turpinās samazināties, summārās dzimstības koeficients nedaudz palielināsies līdz 1,54, kas tomēr ir zemāks par tautas atražošanai nepieciešamo līmeni. Tādējādi galvenais iedzīvotāju skaita izmaiņu iemesls būs dabiskā kustība. Atbilstoši pieņēmumiem migrācija negatīvi ietekmēs iedzīvotāju skaitu tuvākajā desmitgadē, bet pozitīvi pēc tam.

Sakarā ar šādām iedzīvotāju vecuma sastāva izmaiņām demogrāfiskās slodzes² līmenis darbspējas vecuma iedzīvotājiem pieaugs gandrīz divas reizes.

¹ EUROPOP2008.

² Bērnu un pensijas vecuma iedzīvotāju attiecība pret darbspējas vecuma iedzīvotājiem.

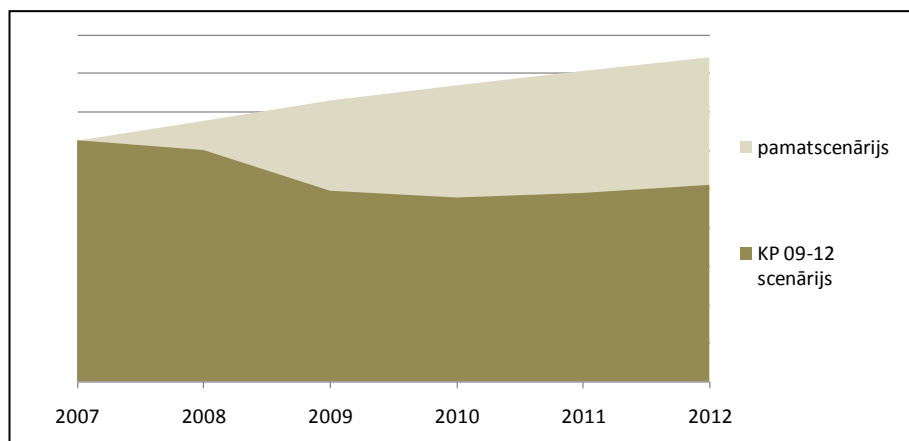
6.2. att. Latvijas iedzīvotāju skaits dažādās vecuma grupās 2007-2060.

Aprakstītās demogrāfiskās izmaiņas noteiks arī nodarbinātības attīstību, lai gan to ietekmēs arī darba tirgus rādītāju izmaiņas. Paredzams, ka ilgtermiņā pieaugs gan līdzdalības līmenis, gan arī samazināsies bezdarbs. Tas ļaus daļēji kompensēt darbaspējas vecuma iedzīvotāju skaita kritumu iespaidu uz nodarbinātību.

Būtiska nozīme ilgtspējas nodrošināšanai ir arī ekonomiskajai izaugsmei. Produktivitāte ilgtermiņā būs noteicošais izaugsmes avots. Latvijai, ņemot vērā tās relatīvi zemo pozīciju salīdzinājumā ar citām valstīm, ir ievērojami augstāks produktivitātes pieauguma potenciāls nekā vidēji ES, kas būs konverģences pamats ilgtermiņā. Šeit būtiski ir strukturālo reformu panākumi, kas veicina augstāku līdzdalības līmeni un produktivitātes kāpumu. Vidējā termiņā ekonomisko attīstību veicinās ES fondu ieguldījumi.

Ilgtermiņa ilgtspējas aprēķini balstās uz pieņēmumiem³, kas tika izstrādāti 2008. gada sākumā un neparedzēja tik dziļu un plašu ekonomisko krīzi, kādu pašlaik piedzīvo Latvijas tautsaimniecība. Tādējādi aprakstītie rezultāti ir jāuzņem ar zināmu piesardzību, jo arī ilgtermiņa attīstībai liela nozīme būs tam, cik ātri un veiksmīgi notiks ekonomikas un darba tirgus atkopšanās. Pašlaik IKP uz vienu iedzīvotāju ir aptuveni par 30% mazāks nekā to paredzēja Novēcošanas ziņojuma pamatscenārijs. Lai arī krīzes ietekme caur IKP kritumu uz ilgtermiņa ilgtspēju ir negatīva, tomēr tā nav tik tieša un ir zemāka, jo sociālās aizsardzības sistēma pielāgojas esošajai situācijai, piem., zemāks atalgojums samazina arī nākotnes pensijas saistības u.c. Tomēr vienlaikus ir nepieciešama arī šo politiku pārvērtēšana un pielāgošana jaunajiem apstākļiem.

³ Nodarbinātības un makroekonomiskie pieņēmumi atbilstoši ES Ekonomiskās politikas komitejas Novēcošanas darba grupas un Eiropas Komisijas 2009. gada novēcošanās ziņojumam „Ekonomikas un budžeta prognozes ES 27 dalībvalstīm 2008-2060”

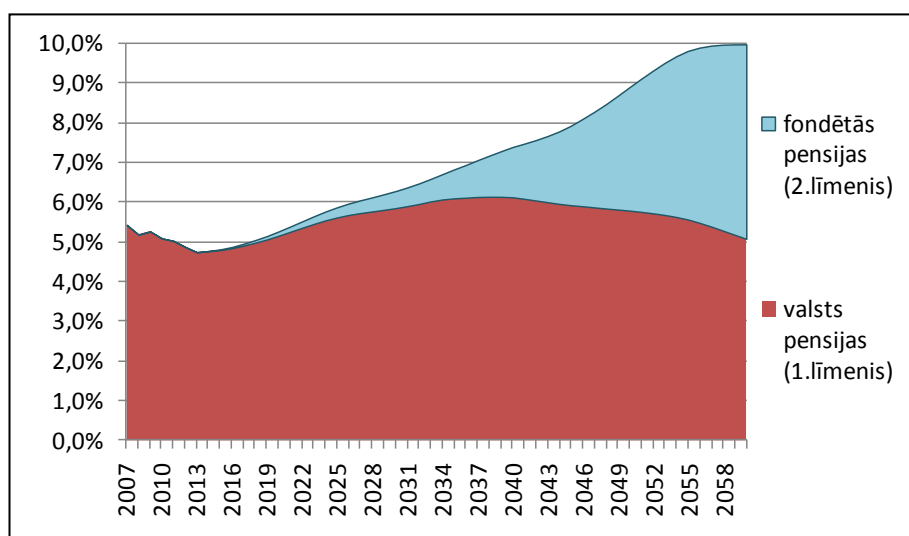

6.3. att. IKP salīdzināmās cenās uz vienu iedzīvotāju.

Valsts finanšu ilgtermiņa ilgtspējas aprēķini iekļauj budžeta izdevumus pensijām, veselības un ilglaicīgajai aprūpei, izglītībai un bezdarbnieku pabalstiem.

Latvijas pensiju sistēma pēdējās desmitgades laikā ir piedzīvojusi būtiskas reformas – ir ieviesta un darbojas trīs līmeņu pensiju sistēma, ir paaugstināts pensijas vecums līdz 62 gadiem. Ņemot vērā pensiju sistēmas ilgtermiņa raksturu, zināmu laika periodu vēl spēkā būs arī dažādi pārejas periodi, kas attieksies gan jau uz esošajiem, gan jaunajiem pensionāriem.

Ilgtermiņā pensiju izdevumi pret IKP palielināsies, tomēr lielākais palielinājums attieksies uz fondēto pensiju daļu, mazāk skarot valsts budžeta izdevumus.

6.4. att. Izdevumi pensijām pret IKP.

Ekonomiskā krīze ir būtisks pārbaudījums esošajai pensiju sistēmai, turklāt jau pašlaik ir ieviestas vairākas īstermiņa izmaiņas, lai pārvarētu šo sarežģīto attīstības periodu. Tādējādi jau tuvākajā laikā ir nepieciešams veikt vispusēju pensiju sistēmas stabilitātes un iespējamo tālāku reformu analīzi.

Veselības aprūpes izdevumi demogrāfisku faktoru rezultātā pakāpeniski pieaugs, jo lielākās izmaksas ir attiecināmas uz vecākiem cilvēkiem. Ilgtermiņā ir gaidāms vecu un ļoti vecu cilvēku skaita un īpatsvara pieaugums, kas var radīt papildus pieprasījumu pēc veselības aprūpes pakalpojumiem.

Ilglaicīgās aprūpes pakalpojumi pamatā koncentrējās uz vecāka gadagājuma cilvēkiem, un līdz ar to, sabiedrības novecošanās būtiski varētu ietekmēt šo izdevumu apjomu, ko sedz valsts budžets. Šobrīd šie izdevumi ir samērā mazi tikai 0,4% no IKP (2007. gada dati), ko nosaka ierobežotie valsts un pašvaldību resursi šiem mērķiem, kā arī tradīcijas un iedzīvotāju vērtības sistēma.

Gan veselības, gan ilglaicīgās aprūpes izdevumu pieaugumu būtiskāk par demogrāfiskajām izmaiņām var ietekmēt tehnoloģiskais progress, ekonomikas attīstības stāvoklis un sabiedrības vērtību sistēmas izmaiņas. Līdz ar to šajās sfērās ir jārēķinās ar papildus izmaksām. Tāpēc jo īpaši svarīgas ir reformas, kas vērstas uz veselības aprūpes finansēšanas un organizācijas sistēmas optimizāciju.

Izglītības pakalpojumu lielākais apjoms tiek sniegts bērniem un jauniešiem. Demogrāfiskās izmaiņas šajā vecuma grupā atstāj vislielāko ietekmi uz izglītības izdevumiem. Pašlaik ir vērojama bērnu un jauniešu skaita stabilizācija, tomēr pēdējo 15 gadu laikā bērnu skaits ir samazinājies vairāk nekā par 30%, un izglītības sistēmai ir jāpiemērojas zemākam pieprasījuma līmenim. Vienlaikus jāuzsver, ka izglītības kvalitāte ir būtisks faktors produktivitātes kāpumam, kas ir būtiski ilgtermiņa ilgtspējas nodrošināšanai.

Novecošanās ziņojuma aprēķini liecina, ka ar novecošanos saistīto izdevumu pieaugums Latvijā līdz 2060. gadam būs salīdzinoši neliels – 0,4% no IKP, ko nosaka izdevumu samazināšanās valsts pensijām un izglītībai, kā arī pieaugums veselības un ilglaicīgās aprūpes izdevumiem. Tomēr, apskatot tik ilgu laika posmu, protams ir jārēķinās ar samērā lielu pieņēmumu nenoteiktību. Tāpēc ziņojums apskata arī virkni jutīguma testu, kas uzrāda, ka atsevišķiem nelabvēlīgiem faktoriem īpaši liela ietekme varētu būt veselības un ilglaicīgās aprūpes jomās, un kopējo izdevumu apjoms varētu pieaugt pat par 4-5% no IKP. Pirmie aprēķini par krīzes ietekmi uz ilgtermiņa ilgtspēju arī neuzrādīja būtisku ietekmi – aptuveni par 1% no IKP lielākus izdevumus 2060. gadā, tomēr pilnvērtīgs krīzes ietekmes novērtējums būs iespējams, tikai atsākoties izaugsmei.

Eiropas Komisijas „2009. gada ilgtspējas ziņojumā” Latvija tika ierindota pie valstīm ar augstu risku attiecībā uz valsts ilgtermiņa ilgtspēju. Tā kā Latvijas aprēķinātā novecošanas ilgtermiņa ietekme uz budžeta izdevumu pieaugumu ir viena no mazākajām ES, tad šis novērtējums pamatā balstās uz sākotnējo budžeta pozīciju, kas ir būtiski pasliktinājusies ekonomiskās krīzes ietekmē.⁴ Tomēr Latvija skaidri parāda budžeta deficīta samazināšanas mērķi un ceļu, kas ļaus uzlabot šo novērtējumu.

⁴ Ilgtspējas novērtējums balstās uz indikatoru S2, kas tiek aprēķināts, ņemot vērā gan sākotnējo budžeta pozīciju, gan ilgtermiņa novecošanās izmaksas.

7. Valsts finanšu institucionālās iezīmes

7.1. Vispārējs raksturojums

Latvijas Republikas Satversme nosaka, ka Saeima ik gadu pirms saimnieciskā gada sākšanas lemj par valsts ienākumu un izdevumu budžetu, kura projektu tai iesniedz Ministru kabinets. Budžeta projekta sagatavošanas process sastāv no četrām galvenajām fāzēm, tās ir – **budžeta projekta sagatavošana, budžeta projekta apspriešana un apstiprināšana likumdošanas līmenī, budžeta izpilde un izpildes kontrole.** Budžeta sagatavošanas, izpildes un kontroles procesu regulē Likums par budžetu un finanšu vadību, kā arī citi ar to saistītie normatīvie akti (Ministru kabineta noteikumi, instrukcijas, u.c.).

Sagatavotais valsts budžeta likuma projekts un tā paskaidrojumi tiek iesniegti Ministru kabinetā septembrī. Saskaņā ar Likumu par budžetu un finanšu vadību Ministru kabinets līdz attiecīgā gada 1. oktobrim iesniedz Saeimai pieņemšanai gadskārtējo valsts budžeta likuma projektu (budžeta likumu projektu paketi) nākamajam saimnieciskajam gadam, priekšlikumus par grozījumiem likumos, lai tie atbilstu budžeta pieprasījumiem, un valsts budžeta likuma projekta (budžeta likumu projektu paketes) paskaidrojumus, kā arī vidējā termiņa makroekonomiskās attīstības un fiskālās politikas ietvaru.

Sākot ar 2010. gadu, valsts budžeta likumā tiek plānots visu izdevumu sadalījums šādās divās daļās:

- 1) Valsts pamatfunkciju īstenošana (izņemot Eiropas Savienības politiku instrumentu un pārējās ārvalstu finanšu palīdzības līdzfinansētos un finansētos projektus un pasākumus);
- 2) Eiropas Savienības politiku instrumentu un pārējās ārvalstu finanšu palīdzības līdzfinansēto un finansēto projektu un pasākumu īstenošana.

Turpmāk ministrijām, sagatavojot budžeta pieprasījumus, budžeta paskaidrojumos jāietver informācija par institūcijām, kas nodrošinās programmas (apakšprogrammas) izpildi, līdzekļu saņēmēji (sabiedrības mērķa grupas, kuru intereses tiek aptvertas, vai institūcijas), kā arī plānotās galvenās aktivitātes, lielākie projekti, pasākumi vai sniegtie pakalpojumi atbilstoši normatīvajiem aktiem, kas tiks īstenoti nākamajā gadā. Tāpat paskaidrojumos ir pieejama arī informācija par vidējo amata vietu skaitu un attiecīgi vidējo atlīdzību.

Lai nodrošinātu budžeta izdevumu caurspīdīgumu, sākot ar 2010. gadu, ir paredzēts, ka ministrijas un citas centrālās valsts iestādes, kuras ir kapitāla daļu turētājas, iesniegs Ministru kabinetam informatīvo ziņojumu gan par plānu, gan izpildi attiecībā uz finansiālajiem rādītājiem, rezultātiem un rezultatīvajiem rādītājiem par valsts budžeta subsīdijām un dotācijām, kuras tiek piešķirtas kapitālsabiedrībām, kurās ieguldīta valsts kapitāla daļa.

Saeima ir pilnvarota izdarīt grozījumus Ministru kabineta iesniegtajā valsts budžeta likuma projektā. Taču Likums par budžetu un finanšu vadību nosaka, ka Saeimas lēmumos, kuru pieņemšana saistīta ar budžetā neparedzētiem izdevumiem, atbilstoši Satversmei jāparedz arī līdzekļi, ar kuriem segt šos izdevumus. Saeimas apstiprinātais valsts budžeta likuma projekts (budžeta likumprojektu pakete) stājas spēkā saimnieciskā gada sākumā. Saeimas apstiprināto budžeta likumu paraksta Valsts prezidents.

Ja, sākoties saimnieciskajam gadam, nav stājies spēkā gadskārtējais valsts budžeta likums, finanšu ministrs apstiprina valsts darbībai nepieciešamos valsts budžeta izdevumus, aizdevumus un aizņēmumu limitus ar noteikumu, ka izdevumi mēnesī nepārsniedz divpadsmito daļu no iepriekšējā gada apropriācijas.

Nākamais posms budžeta procesā ir budžeta izpilde, kas sastāv no plānoto ieņēmumu iekasēšanas un izdevumu veikšanas atbilstoši likumā par budžetu plānotajam. Galvenās iestādes, kas atbild par valsts budžeta izpildes nodrošinājumu, ir Valsts kase un Valsts ieņēmumu dienests. Katra budžeta iestāde plāno tai piešķirtās apropriācijas izlietojumu tāmē. Saimnieciskajam gadam beidzoties, valdība gatavo pārskatu par valsts budžeta izpildi un kopā ar Valsts kontroles atzinumu iesniedz Saeimai izskatīšanai. Valsts kontroles atzinums sniedz informāciju par budžeta iestāžu līdzekļu izlietojuma atbilstību pārskatos uzrādītajam, konstatē nepilnības un sniedz ieteikumus nepilnību novēršanai. Attiecīgās budžeta iestādes sagatavo Valsts kontroles ieteikumu ieviešanas pasākumu plānu.

Valsts budžeta projekta izstrādes gaitā notiek Latvijas Pašvaldību savienības (turpmāk – LPS) un Finanšu ministrijas sarunas, kuru rezultātā tiek sagatavots Ministru kabineta un LPS domstarpību un vienošanās protokola projekts (turpmāk – protokola projekts). Protokola projekts sastāv no septiņām sadaļām - „Pašvaldību pamatbudžets”, „Pašvaldību speciālais budžets”, „Pašvaldību finanšu izlīdzināšana”, „Pašvaldību aizņēmumi, galvojumi un ilgtermiņa saistības”, „Sociālās drošības stratēģijas pasākumi”, „ES Struktūrfondu apguve”, „Normatīvo aktu prasību izpilde un normatīvo aktu grozījumi”. Gatavojot protokola projektu, Finanšu ministrija sadarbojas praktiski ar visām nozaru ministrijām, kuras ir atbildīgas par attiecīgajiem jautājumiem, un sagatavo Ministru kabineta viedokļa projektu. Tajos gadījumos, kad attiecīgajam LPS norādītajam pasākumam ir paredzēts finansējums valsts budžetā, tiek sagatavota vienošanās, protokola projektā to fiksējot kā „Puses vienojas”. Savukārt, ja nav iespējams panākt vienošanos, protokola projektā tiek fiksēti atšķirīgi viedokļi, kā domstarpības. Finanšu ministrija, izstrādājot protokola projektu, detalizēti izvērtē situāciju, tajā skaitā problēmas, kas saistītas ar normatīvajos aktos noteiktajām normām, kuru īstenošanai valsts budžetā nav paredzēts finansējums un sadarbībā ar LPS meklē risinājumu situācijas sakārtošanai. Līdz ar to, protokola projektā tiek piedāvāts optimālākais risinājums, ievērojot gan valsts, gan pašvaldību intereses. Protokola projekts tiek iesniegts izskatīšanai Ministru kabineta sēdē. Ministru kabineta un LPS domstarpību un vienošanās protokols ir obligāti jāpievieno nākamā gada budžeta projektam, valdībai iesniedzot to Saeimā.

7.2. Vidējā termiņa budžeta plānošana

Sākot ar 2007. gadu, tiek sagatavots vidēja termiņa makroekonomiskās attīstības un fiskālās politikas ietvars nākamajiem trijiem saimnieciskajiem gadiem, kurā norāda vidēja termiņa valsts makroekonomiskās situācijas analīzi, valdības fiskālās politikas mērķus vidējam termiņam, valsts budžeta ieņēmumu prognozes un maksimāli pieļaujamo valsts budžeta kopējo izdevumu apjomu katrai ministrijai un citām centrālajām valsts iestādēm vidējam termiņam.

Ministru kabinets 2009. gada 3. oktobrī pieņēma Ministru kabineta noteikumus Nr.1127 „Noteikumi par budžeta pieprasījumu izstrādāšanas un iesniegšanas pamatprincipiem”. Iepriekšminētie noteikumi nosaka pamatprincipus tam, kā ministrijas un citas centrālās valsts iestādes izstrādā un iesniedz Finanšu ministrijai budžeta pieprasījumus vidējam termiņam atbilstoši vidējā termiņa makroekonomiskās attīstības un fiskālās politikas ietvarā norādītajam maksimāli pieļaujamajam valsts budžeta izdevumu apjomam.

Ar vidēja termiņa budžeta izstrādāšanu un īstenošanu saistīti ir arī šādi Ministru kabineta noteikumi:

- 2007. gada 20. marta Ministru kabineta noteikumi Nr.198 „Noteikumi par maksimāli pieļaujamā valsts budžeta izdevumu kopapjoma un maksimāli pieļaujamā valsts budžeta izdevumu kopējā apjoma katrai ministrijai un citām centrālajām

valsts iestādēm noteikšanas metodiku vidējam termiņam”, kuros noteikta valsts budžeta bāzes izdevumu un attīstības daļas aprēķināšanas un saskaņošanas kārtība, kā arī definēti jauni termini (maksimāli pieļaujamais izdevumu kopapjoms, maksimāli pieļaujamais izdevumu apjoms ministrijām; samazinātā bāze; budžeta un attīstības daļa);

- 2007. gada 28. augusta Ministru kabineta noteikumi Nr.594 „Noteikumi par valsts budžeta apropriācijas rezerves izmantošanu”, kas paredz jaunizveidotās programmas „Apropriācijas rezerve” pārdales kārtību pēc ministriju un citu centrālo valsts iestāžu pieprasījumu izskatīšanas;
- 2009. gada 3. novembra Ministru kabineta noteikumi Nr.1292 „Noteikumi par kārtību, kādā ministrijas un citas centrālās valsts iestādes izstrādā, Finanšu ministrija izvērtē un finanšu ministrs apstiprina pieprasījumus par apropriācijas pārdali starp programmām, apakšprogrammām un izdevumu ekonomiskās klasifikācijas kodiem”. Noteikumi paredz, ka finanšu ministram ir tiesības pārdalīt apropriāciju ministrijai vai citai centrālajai valsts iestādei gadskārtējā valsts budžeta likumā noteiktās apropriācijas ietvaros starp programmām, apakšprogrammām un izdevumu kodiem atbilstoši ekonomiskajām kategorijām Ministru kabineta noteiktajā kārtībā, informējot par to Saeimu. Gadskārtējais valsts budžeta likums ietver nosacījumus, ko finanšu ministrs ievēro, lemjot par apropriācijas pārdali.

Kontekstā ar vidēja termiņa budžeta plānošanas ieviešanu valsts pārvaldē bija nepieciešams pilnveidot rezultātu un rezultatīvo rādītāju sistēmu. Lai turpinātu institucionālo darbības stratēģiju sistēmas un budžeta sistēmas savstarpējo pilnveidošanu, Ministru kabinetā 2008. gada 18. jūnijā apstiprināts rīkojums Nr.344 „Par rezultātu un rezultatīvo rādītāju sistēmas pamatnostādņem 2008.–2013. gadam”. Lai nodrošinātu Pamatnostādņu ieviešanu, tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr.979 „Rezultātu un rezultatīvo rādītāju sistēmas darbības kārtība”, kas nosaka rezultātu un rezultatīvo rādītāju sistēmas uzbūvi un kārtību, kādā ministrijas un citas centrālās valsts iestādes plāno, īsteno, uzrauga un uzskaita savus un tām padoto iestāžu politikas un darbības rezultātus un to rādītājus, kā arī sniedz pārskatus par tiem. Tāpat minētie noteikumi nosaka pašreizējo rezultatīvo rādītāju sistēmas elementu attiecības un līdz šim izdotā normatīvā regulējuma piemērošanu. Tādējādi risināta problēma, ka normatīvie akti līdz šim brīdim paredz rezultatīvo rādītāju izmantošanu virknē dokumentu (iestāžu darbības stratēģijas, ikgadējie budžeta pieprasījumi, politikas plānošanas dokumenti, īpašs ikgadējs ministru kabineta rīkojums u.c.), kā arī ar to saistītās prasības un procedūras. Sākot no 2009. gada 17. novembra ir spēkā Ministru kabineta instrukcija Nr.16 „Ministriju un citu centrālo valsts iestāžu rezultātu un to rezultatīvo rādītāju izstrādes un novērtēšanas metodika”, kas nosaka rezultātu un to rezultatīvo rādītāju hierarhijas izstrādes un novērtēšanas metodiku.

Lai nodrošinātu politikas un budžeta plānošanas procesa pilnveidošanu, tiek nodrošināta institucionālās darbības stratēģijas sistēmas (IDS) īstenošana valsts pārvaldē.

Institūciju darbības stratēģija, atbilstoši valdības noteiktajām prioritātēm, definē vidēja termiņa nozares attīstības mērķus un virzienus un tiem atbilstošas visas konkrētās ministrijas programmas un apakšprogrammas, kā arī to finansējumu. Īstenojot darbības stratēģiju, pakāpeniski tiek integrētas budžeta programmas un politikas programmas, jo viens no IDS uzdevumiem vidējā termiņā ir panākt, ka budžeta programmas atbilst to politikas programmām.

Normatīvais akts par vidēja termiņa budžeta mērķiem un prioritārajiem attīstības virzieniem ir būtisks, lai izvērtētu ministriju iesniegtās jaunās politikas iniciatīvas atbilstoši valdības prioritātēm. Taču, ņemot vērā, ka līdzekļi jauno politiku iniciatīvu finansēšanai 2010. gadam netika paredzēti, un ievērojot nepieciešamību nodrošināt fiskālās konsolidācijas

pasākumus, normatīvā akta par vidēja termiņa budžeta mērķiem un prioritārajiem attīstības virzieniem izstrāde 2009. gadā nebija aktuāla.

Pielikums

1a. tabula. Izaugsme un ar to saistītie faktori

	EKS Kods	2008	2008	2009	2010	2011	2012
		milj. latu	Pieaugums %				
1. IKP 2000. gada cenās	B1*g	8293,4	-4,6	-18,0	-4,0	2,0	3,8
2. IKP faktiskajās cenās	B1*g	16243,2	9,9	-19,7	-8,8	-0,3	4,2
IKP pēc izlietojuma 2000. gada cenās							
3. Privātais patēriņš	P3	5601,3	-11,0	-22,0	-11,0	0,5	3,1
4. Sabiedriskais patēriņš	P3	1224,0	1,5	-9,0	-10,3	-4,0	0,8
5. Kopējā pamatkapitālā veidošana	P51	2707,3	-13,2	-34,0	-12,0	3,0	7,0
6. Krājumu pārmaiņas un vērtslietu iegāde (% no IKP)	P52+P53		4,5	-1,7	0,8	1,3	1,2
7. Eksports	P6	3589,0	-1,3	-17,5	1,5	5,0	5,6
8. Imports	P7	4953,9	-13,6	-35,0	-9,7	2,6	5,2
Ieguldījums IKP izaugsmē							
9. Kopējais iekšzemes pieprasījums		-	-12,5	-27,3	-11,9	0,4	3,6
10. Krājumu pārmaiņas un vērtslietu iegāde	P52+P53	-	-0,6	-4,0	2,6	0,5	-0,1
11. Preču un pakalpojumu ārējā sektora bilance	B11	-	8,5	13,3	5,2	1,2	0,3

1b. tabula. Patēriņa cenu izmaiņas

	ESA Kods	2008	2008	2009	2010	2011	2012
		līmenis	Pieaugums %				
1. IKP deflators			15,2	-2,1	-5,0	-2,2	0,4
2. Privātā patēriņa deflators			15,6	3,0	-3,7	-2,8	0,0
3. SPCI izmaiņas (gads pret gadu)			15,4	3,5	-3,7	-2,8	0,0
4. Sabiedriskā patēriņa deflators			24,2	-6,0	-8,0	-3,1	-1,0
5. Investīciju deflators			13,7	-5,0	-3,0	-0,1	2,1
6. Eksporta (preču un pakalpojumu) deflators			10,2	-7,0	0,0	2,0	2,0
7. Importa (preču un pakalpojumu) deflators			12,0	-6,5	1,0	2,0	2,0

1c. tabula. Darba tirgus attīstība

	EKS Kods	2008	2008	2009	2010	2011	2012
		līmenis	Pieaugums %				
1. Nodarbinātība, cilvēki, tūkst		1124,1	0,5	-11,3	-5,6	-0,2	1,1
2. Nodarbinātība, darba stundas ⁵		1607800000	-2,2	-23,0	-3,6	1,8	3,3
3. Bezdarba līmenis (%)			7,5	16,9	20,0	18,9	17,5
4. Darba ražīgums, uz nodarbināto			-3,3	-5,7	2,1	2,2	2,7
5. Darba ražīgums, uz darba stundu			-0,6	8,6	0,1	0,2	0,5
6. Atlīdzība nodarbinātajiem, milj. latu, faktiskās cenās	D.1	6843,5	15,6	-18,8	-14,8	-0,4	4,3
7. Atlīdzība nodarbinātajam, lati		479	20,5	-5,0	-9,8	-0,2	2,7

1d. tabula. Sektoru bilances

% no IKP	EKS Kods	2008	2009	2010	2011	2012
1. Tekošais un kapitāla konts	B.9	-10,8	8,2	10,7	10,4	8,0
t.sk.:						
- Preču un pakalpojumu bilance		-13,0	-1,6	2,9	4,2	4,5
- Ienākumu un pārvedumu bilance		0,6	8,0	6,0	4,3	1,5
- Kapitāla konts		1,5	1,9	1,9	2,0	2,0
2. Neto aizdevumi/ aizņemšanās privātajā sektorā	B.9	-6,7	18,2	19,2	16,4	10,9
3. Neto aizdevumi/ aizņemšanās vispārējās valdības sektorā	EDP B.9	-4,1	-10,0	-8,5	-6,0	-2,9
4. Statistiskā novirze		-1,8	-0,1	0,0	0,0	0,0

⁵ Novērtējums atbilstoši ES Ekonomikas politikas komitejas Sabiedrības novecošanās un ilgtspējas darba grupas metodoloģijai.

2. tabula. Vispārējās valdības budžeta attīstība

		2008	2008	2009	2010	2011	2012
	EKS kods	milj. latu	% no IKP				
Neto aizdevumi (EDP B.9) pa apakšsektoriem							
1. Vispārējā valdība	S.13	-672,2	-4,1	-10,0	-8,5	-6,0	-2,9
2. Centrālā valdība	S.1311	-722,0	-4,4	-6,2	-4,8	-2,7	-1,4
3. Pavalsts valdība	S.1312						
4. Vietējā valdība	S.1313	-203,5	-1,3	-1,5	-1,3	-1,0	-0,5
5. Sociālās nodrošināšanas fondi	S.1314	253,4	1,6	-2,3	-2,4	-2,3	-1,1
Vispārējā valdība (S.13)							
6. Kopējie ieņēmumi	TR	5635,9	34,7	33,8	36,2	38,6	39,4
7. Kopējie izdevumi	TE	6308,8	38,8	43,8	44,7	44,6	42,4
8. Budžeta bilance	EDP B.9	-672,2	-4,1	-10,0	-8,5	-6,0	-2,9
9. Procentu izdevumi	EDP D.41	124,8	0,8	1,3	2,4	3,3	3,2
10. Primārā bilance		-547,4	-3,4	-8,7	-6,1	-2,7	0,3
11. Vienreizējie un citi pagaidu pasākumi							
Ieņēmumu sadaļas							
12. Nodokļi kopā (12=12a+12b)		3323,4	20,5	17,9	19,0	19,7	19,7
12a. Ražošanas un importa nodokļi	D.2	1749,7	10,8	10,6	11,0		
12b. Ienākuma un mantas kārtējie nodokļi	D.5	1571,1	9,7	7,2	8,0		
12c. Kapitāla nodokļi	D.91	2,6	0,0	0,0	0,0		
13. Sociālās iemaksas	D.61	1399,8	8,6	9,0	9,4		
14. Īpašuma ienākumi	D.4	167,2	1,0	1,6	1,2		
15. Pārējie ieņēmumi		745,5	4,6	5,4	6,6		
16. Kopējie ieņēmumi	TR	5635,9	34,7	33,8	36,2	38,6	39,4
Nodokļu slogs (D.2+D.5+D.61+D.91 – D.995)		4773,8	29,4	27,1	28,7	28,6	28,0
Izdevumu sadaļas							
17. Atlīdzība nodarbinātajiem un starppatēriņš	D.1+P.2	3049,9	18,8	18,6	18,3	18,4	18,2
17a. Atlīdzība nodarbinātajiem	D.1	1946,6	12,0	11,9	11,7	11,7	11,7
17b. Starppatēriņš	P.2	1103,3	6,8	6,8	6,6	6,7	6,5
18. Sociālie maksājumi (18=18a+18b)		1395,1	8,6	12,3	13,5	12,9	12,0
18a. Sociālie pārvedumi piegādāti caur tirgus ražotājiem	D.6311, D.63121, D.63131	85,4	0,5	0,9	1,1	1,1	1,1
18b. Sociālie pārvedumi, kas nav sociālie pārvedumi natūrā	D.62	1309,6	8,1	11,3	12,4	11,8	10,9
19.=9. Procentu izdevumi	EDP D.41	124,8	0,8	1,3	2,4	3,3	3,2
20. Subsīdijas	D.3	149,2	0,9	1,1	1,1	1,0	1,0
21. Bruto kopējā pamatkapitāla veidošana	P.51	781,7	4,8	4,6	4,6	4,6	4,6
22. Pārējie izdevumi		808,1	5,0	5,9	4,8	4,3	3,4
23.=7. Kopējie izdevumi	TE	6308,8	38,8	43,8	44,7	44,6	42,4
Valdības patēriņš	P.3	3204,3	19,7				

3. tabula. Vispārējās valdības izdevumi funkciju sadalījumā

% no IKP	COFOG kods	2007	2012
1. Vispārējie sabiedriskie pakalpojumi	1	4,0	6,6
2. Aizsardzība	2	1,5	1,2
3. Sabiedriskā kārtība un drošība	3	2,7	2,2
4. Ekonomiskā darbība	4	5,0	6,9
5. Vides aizsardzība	5	1,0	1,1
6. Mājoklis un komunālā saimniecība	6	1,3	0,6
7. Veselība	7	4,5	4,5
8. Atpūta, kultūra un reliģija	8	1,8	1,5
9. Izglītība	9	5,8	5,9
10. Sociālā aizsardzība	10	8,4	11,9
11. Kopējie izdevumi	TE	35,9	42,4

4. tabula. Vispārējās valdības parāda attīstība

% no IKP	EKS kods	2008	2009	2010	2011	2012
1. Bruto parāds		19,5	34,8	55,1	59,1	56,8
2. Bruto parāda izmaiņas		10,6	15,2	20,3	4,0	-2,3
Kopējā parāda izmaiņas ietekmējošie faktori						
3. Primārā bilance		-3,4	-8,7	-6,1	-2,7	0,3
4. Procentu izdevumi	D41	0,8	1,3	2,4	3,3	3,2
5. Krājumu izmaiņas, t.sk.		6,4	5,2	11,8	-2,0	-5,2
- Starpības starp plūsmu un uzkrājumiem		0,2				
- Finanšu aktīvu neto uzkrājums		7,3				
t.sk. privatizācijas ieņēmumi		0,1				
- Pārvērtēšanas efekti un citi		-0,2				
p.m. Valsts parāda netiešā procentu likme		9,3	5,5	6,3	6,0	5,7
Citi mainīgie						
6. Likvidi finanšu aktīvi		6,1				
7. Neto finansiālais parāds (7=1-6)		13,4				

5. tabula. Cikliskā attīstība

% no IKP	EKS Kods	2008	2009	2010	2011	2012
1. IKP pieaugums salīdzināmās cenās	B1g	-4,6	-18,0	-4,0	2,0	3,8
2. Faktiskā budžeta bilance	B9	-4,1	-10,0	-8,5	-6,0	-2,9
3. Procentu izdevumi	D41	0,8	1,3	2,4	3,3	3,2
4. Vienreizēji un citi īslaicīgi pasākumi						
5. Potenciālā IKP pieaugums ieguldījums:		0,8	-1,4	-0,8	1,0	3,2
- nodarbinātības		0,4	0,4	0,4	0,4	0,3
- kapitāla		2,9	1,1	0,7	0,7	0,8
- kopējās ražošanas faktoru produktivitātes		-2,4	-2,9	-1,9	-0,1	2,0
6. Starpība starp potenciālo un faktisko IKP procentos no potenciālā IKP		11,9	-6,9	-9,9	-9,0	-8,5
7. Budžeta bilances cikliskā komponente		3,3	-1,9	-2,8	-2,5	-2,4
8. Cikliski koriģētā bilance (2-7)		-7,4	-8,1	-5,7	-3,5	-0,5
9. Cikliski koriģētā primārā bilance (8+3)		-6,6	-6,8	-3,3	-0,2	2,7
10. Strukturālā bilance (8-4)		-7,4	-8,1	-5,7	-3,5	-0,5

6. tabula. Salīdzinājums ar 2008. gada Konverģences programmas prognozēm

	EKS kods	2008	2009	2010	2011	2012
IKP pieaugums (%)	B1g					
2008. gads		-2,0	-5,0	-3,0	1,5	-
2009. gads		-4,6	-18,0	-4,0	2,0	3,8
Izmaiņas		-2,6	-13,0	-1,0	0,5	-
Faktiskā budžeta bilance (% no IKP)	B.9					
2008. gads		-3,5	-5,3	-4,9	-2,9	-
2009. gads		-4,1	-10,0	-8,5	-6,0	-2,9
Izmaiņas		-0,6	-4,7	-3,6	-3,1	-
Vispārējās valdības kopējais parāds (% no IKP)						
2008. gads		19,4	32,4	45,4	47,3	-
2009. gads		19,5	34,8	55,1	59,1	56,8
Izmaiņas		0,1	2,4	9,7	11,8	-

7. tabula. Valsts finanšu ilgtspēja

% no IKP	2005	2007	2010	2020	2030	2050	2060
Kopējie izdevumi	35,6	35,9					
t.sk. ar vecumu saistītie izdevumi	13,0	13,2	12,3	12,4	13,5	13,8	13,6
Pensiju izdevumi	5,9	5,4	5,1	5,2	5,9	5,8	5,1
Sociālās apdrošināšanas pensijas	5,9	5,4	5,1	5,2	5,9	5,8	5,1
Vecuma un priekšlaicīgās pensijas	5,1	4,8	4,7	4,8	5,5	5,5	4,8
Citas pensijas (invaliditātes, apgādnieka zaudējuma)	0,8	0,6	0,4	0,3	0,4	0,3	0,3
Arodpensijas (ja vispārējā valdībā)							
Veselības aprūpe	3,5	3,5	3,5	3,7	3,8	4,0	4,1
Ilglaicīgā aprūpe	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,7	0,9
Izglītības izdevumi	3,3	3,7	3,1	3,0	3,2	3,1	3,3
Citi ar vecumu saistītie izdevumi	0,0	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Procentu izdevumi							
Kopējie ieņēmumi	35,1	35,5					
t.sk.: īpašuma ieņēmumi							
t.sk.: pensiju iemaksas	6,2	6,8	6,2	6,0	5,8	5,7	5,8

% no IKP	2005	2007	2010	2020	2030	2050	2060
Pensiju rezerves fondu aktīvi							
t.sk. konsolidētie valsts pensiju fondu aktīvi (ne valdības saistības)							
Pieņēmumi							
Darba produktivitātes pieaugums	8,8	6,4	5,1	3,4	2,7	1,7	1,7
IKP pieaugums, salīdzināmās cenās	10,6	8,4	4,9	2,1	1,8	-0,1	1,1
Līdzdalības līmenis, vīrieši (20-64)	82,4	85,6	85,1	84,4	83,5	80,7	83,6
Līdzdalības līmenis, sievietes (20-64)	71,9	74,9	75,3	75,5	75,4	72,3	75,8
Līdzdalības līmenis, kopā (20-64)	76,9	80,0	80,0	79,8	79,4	76,5	79,7
Bezdarba līmenis	9,0	6,5	4,9	4,9	4,8	4,8	4,7
Iedzīvotāji vecāki par 65 gadiem no kopējā iedzīvotāju skaita	16,5	17,1	17,4	18,6	22,2	29,6	34,4

8. tabula. Ārējās vides pamatpieņēmumi⁶

	2008	2009	2010	2011	2012
Īstermiņa procentu likme (LVL) (gada vidējā)	7,9	13,2	10,3	6,3	5,0
Ilgtermiņa procentu likme (LVL) (gada vidējā)	6,4	12,4	11,0	9,0	6,0
USD/EUR kurss (gada vidējais)	1,47	1,39	1,48	1,48	1,48
Nominālais efektīvais maiņas kurss	1,1	2,1	-0,3	0,0	0,0
Pasaules IKP, izņemot ES, pieaugums	3,8	-0,4	3,8	4,1	4,0
ES IKP pieaugums	0,8	-4,1	0,7	1,6	1,9
Pasaules eksports, izņemot ES	7,0	-12,3	4,7	5,3	5,0
Pasaules imports, izņemot ES	4,6	-12,6	4,6	5,0	5,0
Naftas cena (Brent, USD par barelu)	98,5	61,3	76,5	80,5	86,0

⁶ Tehniski pieņēmumi